

**T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**ADİYAMAN İLİNİN TÜRKİYE’NİN İHRACAT VE GSYH’SINA KATKISININ
ALT SEKTÖRLER AÇISINDAN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serhat GÜVEN

**Danışman
Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU**

**2. Danışman
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU**

ADİYAMAN-2022

**T.C.
ADIYAMAN UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

**ANALYSIS OF THE CONTRIBUTION OF ADIYAMAN PROVINCE TO
TURKEY'S EXPORTS AND GDP IN TERMS OF SUB-SECTORS**

MASTER'S THESIS

Serhat GÜVEN

**Supervisor
Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU**

**2. Supervisor
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU**

ADIYAMAN-2022

ÖZET

ADİYAMAN İLİNİN TÜRKİYE’NİN İHRACAT VE GSYH’SINA KATKISININ ALT SEKTÖRLER AÇISINDAN ANALİZİ

Serhat GÜVEN

İktisat Ana Bilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Haziran/2022

Danışman: Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU

2. Danışman: Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Dış ticaret, ülkeler arasında karşılıklı mal ve hizmet alım satımı şeklinde gerçekleşmekte ve uluslararası rekabetin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dış ticaret sonucunda ihracatı ithalatından daha fazla gerçekleşen ülke dış ticaret fazlası verirken ithalatın ihracatı geçmesi durumunda ise dış ticaret dengesinde açık verilmektedir. Türkiye’nin dış ticaretinin yapısına bakıldığında ise dış ticaret dengesinin genel olarak açık verdiği görülmektedir. Dış ticaret açıklarını minimize etmek ve dış ticaret dengesini sağlamak için katma değeri yüksek ürünlerin ihracatına öncelik verilmektedir. Bu bağlamda sanayi sektörü otomotiv endüstrisi ihracatının, ihraç edilen ürünler içerisinde ihracat değeri en fazla olan sektör olması dış ticarete dengeyi sağlama ve rekabet gücünü arttırmak amaçlarına ulaşmak yönünden önemli göstergelerdendir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan Adıyaman ili dış ticareti incelendiğinde, tarım sektöründe hububat-bakliyat mamulleri, sanayi sektöründe ise hazır-giyim ve tekstil ürünleri grubunun ihracatta lider sektörler olduğu saptanmıştır. Adıyaman ili ihracatında kimyevi ürünler ihracatının artması ve katma değeri yüksek olan ürünlerin ihracatının hedeflenmesi, ilin ülke dış ticaretine katkısının artması açısından önemlidir. Ayrıca Adıyaman’ın komşu illere nazaran küçük şehir olması nedeniyle yatırımların bu illere kaymasına neden olabilmekte ve bu durum Adıyaman’ın diğer illerle rekabetinin azalmasına da etki etmektedir. TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) ve Adıyaman’ın Türkiye GSYH’sına katkısı analiz edildiğinde, katkının istenilen düzeyde olmadığı ve düşük oranlarda kaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dış Ticaret; GSYH; Adıyaman; Türkiye.

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE CONTRIBUTION OF ADIYAMAN PROVINCE TO TURKEY'S EXPORTS AND GDP IN TERMS OF SUB-SECTORS

Serhat GÜVEN

Department of Economy

Adiyaman University, Graduate Education Institute, June/2022

Supervisor: Prof. Dr. Fatih DOGANOGLU

2. Supervisor: Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Foreign trade refers to the mutual purchase and sale of goods and services between countries and is an important part of international competition. A trade surplus occurs when a country exports more than it imports as a result of foreign trade. A trade deficit occurs in the foreign trade balance when the figure of imports exceeds exports. When examining the structure of Turkey's foreign trade, it is seen that the foreign trade balance generally has a deficit. To minimize foreign trade deficits and maintain the foreign trade balance, priority is given to the export of products with high added value. In this context, the fact that the automotive industrial sector is the one with the highest export value among the exported products is one of the important indicators in terms of achieving the goal regarding the balance in foreign trade and increasing competitiveness.

When the foreign trade of Adiyaman province, which constitutes the main subject of the study, is examined, it is found that grain-legume products are the leaders of the agricultural sector and clothing, and textile products are the leader in the industrial sector. It is significant to increase the export of chemical products and to target the export of products with high added value in Adiyaman in terms of increasing the contribution of the province to the country's foreign trade. Due to the fact that Adiyaman is a small city compared to neighboring provinces, investments may shift to these cities, and this also affects the reduction of Adiyaman's competition with other provinces. When the contribution of TRC1 (Gaziantep, Adiyaman, Kilis) and Adiyaman to Turkey's GDP is analyzed, it has been determined that the contribution is not at the desired level and remains at low rates.

Keywords: Foreign Trade; GDP; Adiyaman; Turkey.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Adıyaman İlinin Türkiye’nin İhracat ve GSYH’sına Katkısının Alt Sektörler Açısından Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurla doğrularım.

20/06/2022

Serhat GÜVEN

ÖNSÖZ

İhracat, ülkelerin dış ticarete en önemli gelir kalemlerinden biridir. Dış ticaret açıkları ihracatın arttırılmasıyla kapatılabilir. Bu çalışmada Adıyaman ilinin Türkiye ihracatına katkısı alt sektörler bazında incelenmiş olup ayrıca GSYH'ya katkısı da 2004-2020 yılları arasında analiz edilmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca hoşgörüsü ve bilgisi ile bir ömür boyu kendime örnek alacağım değerli danışman hocam Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışmamın hazırlanması aşamalarında bana yol gösteren ve benden yardımını esirgemeyen ikinci danışman hocam Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU hocama sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum. Lisans eğitimimde, yüksek lisans eğitimimde ve tez çalışmamda bana yardımcı olan ve yol gösteren, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Bu çalışmayı, beni bugünlere getiren, her konuda bana destek olan sevgili anne ve babama ithaf ediyorum. Çalışmalarında beni destekleyen kardeşlerime ve arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ediyorum.

Söz konusu tez çalışmamın, araştırmalarında yararlanacak olan herkese faydalı olmasını temenni ederim.

Adıyaman, Haziran, 2022

Serhat GÜVEN

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Ticaret, karşılıklı mal alım satımı veya para karşılığında bir ürünün alışverişinin gerçekleşmesi şeklinde olmaktadır. Bu sayede kişiler ihtiyaç duyduğu ürüne sahip olabilmekte veya gelir elde edebilmektedir. Ülkeler de insanlar gibi ihtiyaç duyduğu ürünleri ithal ederek ve uluslararası pazarda ihracatlarını geliştirerek ekonomik rekabet gücünü artırarak dış ticaret açıklarını kapatmaya çalışırlar. Bu sebeple gelişmiş ekonomiler katma değeri yüksek ürünlerin ihracına öncelik verirler. Türkiye dış ticaret açıklarını minimize etmek ve küresel ekonomide rekabet edebilmek için son zamanlarda ihracatını arttırmaktadır. Yapılan literatür taramasında Türkiye'nin ihracatının yıllar içindeki gelişimi de bu durumu göstermektedir. Hangi sektörlerin ihracata daha fazla katkı verdiği çalışmalarda yer almıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin ihracat değerleri ve hangi sektörlerin ihracat katkısının yüksek olduğu verilerinin yer alması bu bağlamda önemlidir. Ayrıca Türkiye dış ticareti ile ilgili yapılacak çalışmalara güncel bilgiler sunması açısından verimlidir.

Bu çalışmanın amacı, Adıyaman ilinin Türkiye'nin ihracat ve GSYH'sına katkısının alt sektörler açısından son yirmi yılın verileri analiz edilerek katkı payı ortaya konmuştur. Bu bağlamda Adıyaman ilinde yoğunluğun hangi sektörlerde olduğu, hangi sektörlerin katma değerinin düşük ve yüksek olduğu tespit edilmiş olup yapılacak veya yapılması planlanan yatırımlara ön hazırlık olması açısından önemlidir. Ayrıca tarım alanında ürünlerin ekimi için seçenek arayanlara da bilgi sunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
YEMİN METNİ.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. DIŞ TİCARETİN TANIMI	9
1.2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ	9
1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi	9
1.2.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri	10
1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI.....	10
1.4. ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ	11
1.5. TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ.....	12
1.5.1. Osmanlı Devleti’nin Son Dönem Dış Ticareti	12
1.5.2. Türkiye 1923-1950 Yıllarında Dış Ticareti.....	13
1.5.3. 1950-1960 Döneminde Türkiye Ekonomisi	17
1.5.4. 1980 Öncesi Plânlı Dönemde Türkiye Ekonomisi (1960-1980).....	19
1.5.5. Türkiye’de 1980 Sonrası Plânlı Dönemde Dış Ticaret	21
1.5.6. AB İle Gümrük Birliğe Girmenin Dış Ticarete Etkisi	23
1.5.7. Türkiye’nin 2000-2020 Dönemi İhracatı	25
1.5.8. Türkiye’nin Sektör Bazında İhracat Değerleri ve Ülkeler İhracatı ..	28

İKİNCİ BÖLÜM
ADİYAMAN İLİNDE DİŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE DİŞ TİCARETİN
SEKTÖREL DAĞILIMI

2.1. ADİYAMAN İLİNDE DİŞ TİCARETİN GELİŞİMİ.....	33
2.1.1. Adıyaman İli İhracat Rakamları.....	34
2.1.2. Adıyaman İli Sektör Bazında İhracat Rakamları	36
2.1.3. Adıyaman İlinin İthalat Rakamları ve Dağılımı.....	42
2.1.4. Adıyaman İli İhracatının Gelişmiş Ülkelere İhracatı.....	44
2.1.5. Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği İhracat Rakamları	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’NİN İHRACATINA ADİYAMAN İLİNİN KATKISI, ADİYAMAN İLİ
DİŞ TİCARET RAKAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE ADİYAMAN İLİ
İHRACATINDA POTANSİYEL SEKTÖRLER

3.1. TÜRKİYE’NİN İHRACATINA ADİYAMAN İLİNİN KATKISI.....	48
3.1.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İhracatına Adıyaman İlinin Katkısı	49
3.2. ADİYAMAN İLİ EKONOMİK YAPISI.....	52
3.2.1. Adıyaman İli Ekonomisinde Tarım Sektörü	52
3.2.2. Adıyaman İli Ekonomisinde Sanayi Sektörü	57
3.2.3. Adıyaman İli Ekonomisinde Mermer Sektörü.....	59
3.2.4. Adıyaman İli Ekonomisinde Turizm Sektörü	60
3.3. ADİYAMAN İLİ İHRACATINDA POTANSİYEL SEKTÖRLER.....	60
3.3.1. Hububat, Bakliyat, Yağlı tohumlar ve Mamulleri sektörü.....	63
3.3.2. Hazır Giyim Sektörü	63
3.3.3. Kimyevi Ürünler ve Mamulleri Sektörü.....	64
3.3.4. Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü	64
3.4. ADİYAMAN’IN İTHALAT VE İHRACATI ARASINDAKİ ORAN.....	64
3.5. TRC1’İN MİLLİ GELİRE KATKISI VE MİLLİ GELİRDEN ALDIĞI	
PAY.....	68
SONUÇ.....	78

KAYNAKÇA.....	81

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GAİB	: Güneydoğu Anadolu İhracatçıları Birliği
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GHI	: Global İşinim Değeri
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
Ha	: Hektar
HES	: Hidroelektrik Enerji Santrali
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKA	: İpekyolu Kalkınma Ajansı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
Km ²	: Kilometre Kare
MW	: Megawatt
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TIR	: Uluslararası Karayolu Taşımacılığı
TİM	: Türkiye İhracatçıları Meclisi
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD(\$)	: Amerikan Doları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Osmanlı 'nın Son Döneminde Dış Ticaret (Milyon Osmanlı Lirası).....	12
Tablo 1.2. Ülkelerin Osmanlı İthalatı İçerisindeki Payı (Yüzde Olarak İthalat)	12
Tablo 1.3. Ülkelerin Osmanlı İhracatı İçerisindeki Payı (Yüzde Olarak İhracat)	13
Tablo 1.4. Türkiye 1923-1929 Dönemi Dış Ticaret Durumu (Bin TL).....	14
Tablo 1.5. Ekonomik Bunalım Dönemi Türkiye Dış Ticaret Değerleri ve Miktarları	15
Tablo 1.6. 1930-1938 Döneminde Türkiye Dış Ticareti (1 000 \$).....	16
Tablo 1.7. Türkiye'nin 1939-1949 Dönemi İhracat ve İthalatı.....	17
Tablo 1.8. Türkiye'de 1950-1959 Yıllarında Dış Ticaret Değerleri	18
Tablo 1.9. Türkiye 1960-1980 Dönemi Dış Ticaret Verileri	20
Tablo 1.10. Türkiye'nin 1980-2000 Dönemi Dış Ticareti.....	22
Tablo 1.11. Türkiye-AB Dış Ticaret Verileri	24
Tablo 1.12. Türkiye 2000-2020 Dönemi İhracat Rakamları (1 000 \$).....	25
Tablo 1.13. Türkiye 2016-2020 Dönemi Sektörel Bazda İhracat Rakamları (1 000 \$)	28
Tablo 1.14. Türkiye 2020 Yılı İhracatında İlk 20 Ülke (1 000 \$)	31
Tablo 2.1. Adıyaman İli İhracat Rakamları (1 000 \$).....	34
Tablo 2.2. Adıyaman İli Tarım Sektörü İhracat Rakamları (1 000 \$)	36
Tablo 2.3. Adıyaman İli Sanayi ve Madencilik Sektörlerinin İhracat Rakamları (1 000 \$).....	37
Tablo 2.4. Adıyaman İlinin Alt Sektörler Bazında İhracat Performansı (1 000 \$).....	38
Tablo 2.5. Adıyaman İli İthalat Rakamları	42
Tablo 2.6. Adıyaman İli İthalatı Sektörlere Göre Dağılımı	43
Tablo 2.7. Adıyaman İlinin Gelişmiş Ekonomiye Sahip 10 Ülkeye İhracatı (1 000\$).....	44
Tablo 2.8. GAİB Yıllık İhracat Rakamları (1 000 \$).....	45
Tablo 3.1. Türkiye'nin İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı (1 000 \$)	48
Tablo 3.2. GAİB İl Bazında İhracat Rakamları (1 000 \$)	49
Tablo 3.3. GAB İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı (1 000 \$)	51

Tablo 3.4. Adıyaman İli Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları	52
Tablo 3.5. Adıyaman İli 2021 Yılı Tarla Ürünleri Verileri	53
Tablo 3.6. Adıyaman İli 2021 Yılı Meyve Üretim Verileri.....	54
Tablo 3.7. Adıyaman İli 2021 Yılı Sebze Üretim Verileri	55
Tablo 3.8. Adıyaman İli Hayvan Yetiştiriciliği Verileri.....	55
Tablo 3.9. Adıyaman İli Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi İşletme Sayısı.....	56
Tablo 3.10. 2019-2020 Yıllarına Ait Adıyaman İli İhracat Raporu (1 000 \$).....	60
Tablo 3.11. Türkiye İhracat-İthalat Rakamları Arasındaki Oran (1 000 \$).....	65
Tablo 3.12. Adıyaman İli İhracat-İthalat Rakamlarının Karşılaştırılması (1 000 \$)	67
Tablo 3.13. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (1 000 TL) 68	
Tablo 3.14. Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (1 000 TL).....	69
Tablo 3.15. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Sanayi (1 000 TL).....	70
Tablo 3.16. Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Sanayi (1 000 TL)	71
Tablo 3.17. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Hizmetler (1 000 TL).....	72
Tablo 3.18. Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Hizmetler (1 000 TL)	73
Tablo 3.19. Cari Fiyatlarla Toplam GSYH (1 000 TL)	74
Tablo 3.20. Kişi Başı GSYH (1 000 TL)	75
Tablo 3.21. Kişi Başı GSYH (1 000 \$).....	76

GİRİŞ

Uluslararası ticaret ve pazarın geniş alanlara yayılmasının bir sonucu olarak, ülke ekonomilerine önemli bir döviz girdisi sağlayan ön önemli dış ticaret kalemi şüphesiz ihracattır. Bir diğer dış ticaret kalemi olan ithalatta ise ülkeler, mal talebinde bulunarak ihtiyaç duyduğu veya istediği ürünü satın alabilmekte ve dış ticaret dengesini sağlayabilmektedir. İhracat ülkeler arasında rekabet gücünü de arttırmaktadır. Ayrıca ihracat bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Türkiye’de ihracat son yıllarda büyük iyileştirmeler göstermesine rağmen hâlâ ithalatın gerisindedir ve dış ticarete açık verilmektedir. Türkiye ihracatının sektörlere dağılımı incelendiğinde sanayi sektörünün payı, diğer sektörlerle oranla daha yüksektir ve çalışmanın konusunu oluşturan Adıyaman ili ihracatında da aynı yönde bir gelişme olduğu görülmektedir.

Adıyaman ilinin Türkiye’nin ihracatına ve GSYH’sına katkısının alt sektörler açısından analiz edileceği bu araştırma bölgesel bir çalışma niteliğindedir. Çalışmaya ilham veren konulardan biri Bingöl ili ile ilgili benzer bir çalışmanın Erkan vd. (2012) tarafından kaleme alınmış olmasıdır.

Çalışma giriş ve literatür çalışmasının verilmesinin ardından üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, dış ticaret ve Türkiye’de dış ticaretin tarihsel gelişimi şeklinde olmuştur. Dış ticaretin kuramları, amaçları ve özel dış ticaret rejimleri anlatılmıştır. Türkiye’nin ihracat ve ithalat rakamları dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’nin 2000 yılı sonrası ihracatı sektör bazında analiz edilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümü çalışmanın araştırma konularından birini oluşturmaktadır. Adıyaman ilinde dış ticaretin gelişimi ve sektörlerle göre dış ticaretin dağılımı ele alınmıştır. Bu bölümde hangi sektörlerin il ihracatında payının yüksek olduğu, hangi sektörlerin il ihracatında katma değerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü bölüm, çalışmanın bir diğer ana araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde Türkiye’nin ihracatında Adıyaman ilinin katkısı, Adıyaman ili dış ticaret rakamlarının karşılaştırılması ile Adıyaman ili ihracatında potansiyeli olan sektörlerin hangi sektörler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Adıyaman ilinin genel ekonomik yapısı da incelenmiştir. Bu bağlamda Adıyaman ilinin ve TRC1 Bölgesi’nin Türkiye’nin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası’na katkısı sektörler bazında analiz edilmiş olup kişi başına düşen milli gelir il ve bölge düzeyinde irdelenmiştir.

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Çalışma Adıyaman ilinin ihracat performansı ve GSYH'ya katkısının değerlendirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Bu itibarla Adıyaman'ın temel geçim kaynağı ve ekonomik faaliyetlerin belirlenmesi, ilde ihracat potansiyeli olan sektörlerin tespiti, ilin ülke ihracatı içerisinde konumunun belirlenmesi ve ilin ülke GSYH'sına katkısının değerlendirilmesi amacıyla yapılan literatür taramasında yeterli düzeyde kaynağa ulaşılamamakla birlikte aşağıdaki kaynaklara ulaşılmıştır.

Özçelik (2021); Türkiye'nin dış ticaretinde ekonomik entegrasyonların ve Çin'in etkilerini araştırdığı çalışmasında iki soruya yanıt aramaktadır. Birincisi; Dünya Ticaret Örgütü'nün alt organı Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın hem dünya hem de Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediğidir. Yanıtı aranan diğer soru ise göreceli düşük maliyetle üretim yaptığı için dünyanın üretime bağlı dışsattım üssü haline gelen ve Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından Çin'in Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediğidir. Çekim Modelinde kaydedilen son ilerlemeler ışığında 1974-2017 yıllarını kapsayan dönem için Türkiye'nin dış ticaretini etkileyen temel parametreler Poisson Pseudo En Çok Olabilirlik yöntemi kullanılarak tespit edilmiş ve Türkiye'nin dış ticaretine Çin etkisi ortaya konulmuştur. Ayrıca bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticaretinde büyük bir paya sahip olan Gümrük Birliği üyeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen dış ticarete Çin'in etkileri incelenmiştir. Analizler 1974-2017 dönemi için yapıldığı gibi, 1974-1995 ve 1996-2017 dönemleri için de yinelenmiştir. Yapılan analizlerde; 1974-2017 yıllarını kapsayan zaman aralığında Çin'in Türkiye'nin Gümrük Birliği ile olan ticaretini ele alınan tüm dönem boyunca olumlu etkilemesine karşın, Gümrük Birliği üyeliği sonrası söz konusu olumlu etkide azalma olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın 1995-2018 döneminde dünya ticaretinin artırılmasında pozitif rol oynarken, Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz etkilediği saptanmıştır.

Hafızoğlu (2020); 2002-2018 yılları arasında Türkiye'de seçili illerin dış ticaretinin analizini yaptığı çalışmasında seçili illerin gerçekleştirmiş olduğu ihracatın ve ithalatın değişkenlerinin birbirlerine bağımlı olup olmadıklarını araştırmıştır. Türkiye'nin seçili on ilinin ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılıkları araştırılmıştır. İlk olarak ihracat ve ithalat değişkenleri mevsimsellikten arındırılmış ve daha sonra bu değişkenlerin logaritması alınmıştır. İhracat ve ithalat değişkenlerinin birim kök içerdiği tespit edilmiştir. Bu serilerin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Ayrıca ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak için Granger Nedensellik Testi

uygulanmıştır. Bu test sonucunda ihracat ve ithalat değişkenleri arasında farklı nedensellik yönleri ortaya çıkmıştır. İhracat ve ithalat değişkenlerinin birbirlerine olan ilişkilerin anlamlı olup olmadığını test etmek için en küçük kareler (EKK) yöntemi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda on ilin ihracat ve ithalat değişkenlerinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır

Özkoç (2019); Gümrük Birliği'nin yol açtığı ekonomik etkilerin incelenmesi sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği bütünleşmesi konusundaki tarihsel süreci ele alarak Gümrük Birliği nedeniyle Türkiye ekonomisinde statik ve dinamik etkilerin ticareti ne şekilde etkilediğini araştırmıştır. Statik olarak kısa vadeli etkiler incelendiğinde, GB'nin statik etkilerinden kaynaklanan refah artışı belirsizdir. Statik etkiler araştırılırken ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkileri de dahil olmak üzere ticaret hadlerine olan etkileri ve tüketime olan etkileri araştırılmıştır. Statik etkilerin Türkiye'nin aleyhine olmadığı ortaya çıkmaktadır. İhracat rakamlarında sürekli bir artışın olması, ithalat rakamlarında ise dengeli bir dalgalanmanın gerçekleşmesi ve ticaret yaratıcı etkinin yerine gelmesi statik etkilerin olumlu olduğunu göstermektedir. Dinamik etkiler incelendiğinde, GB'nin dinamik etkilerinin de lehimize olduğu veya devam etmesi ve yenilenmesi halinde olacağı görüşü savunulabilir. Bu şekilde savunulmasının nedeni ise ölçek ekonomisi, rekabet ve teknoloji gibi etkenler incelendiğinde bu etkenlerin Türkiye için önümüzdeki yıllarda yüksek teknoloji ürünleri ihracatı alanında bir fırsat yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu potansiyel Türkiye'nin dinamik etkileri hızlıca lehine çevirebilmesi için uluslararası rekabeti önemseyerek, teknoloji ve eğitimi de fazlası ile ön plana alarak, yüksek teknoloji ile üretim yapabilen, katma değeri yüksek ürün üretimi konusunda atak yapması sayesinde olacaktır.

Apaydın (2018); GAP'ın üstünlükleri, fırsatları, potansiyeli ve Adıyaman ilinin bölgesel kalkınmadaki yeri ve mevcut potansiyelinin değerlendirildiği çalışmada hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için sosyal, ekonomik ve beşeri sermayenin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Adıyaman'da bölgesel kalkınma sorunu çok yönlü ve karışık olduğundan dolayı çözüm önerileri sunmak da o derece zor ve karmaşık olmaktadır. Adıyaman'ın temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık sektörleri oluşturmakta akabinde ise dokuma ve tekstil ürünleri gelmektedir. Tarıma elverişli arazilerin varlığı ve bölgede sulama imkânlarının geliştirilmesi ile Adıyaman'da tarıma dayalı üretilen ürünlerin sanayisinin oluşturulması öncelikle ele alınmalı, bunların işlenmesi ve pazarlanmasında Adıyaman öne çıkmalıdır. Bu amaçla firmaların rekabet ve ihracat güçlerini artırmak için

gerekli önlemler alınmalı ve teşvikler artırılmalıdır. Ayrıca bölgesel kalkınmanın hedeflerinin gerçekleştirilmesi için GAP ve benzeri projelerin hızlı bir şekilde tamamlanması, yatırımları teşvik eden politikaların uygulamaya konması gerekmektedir.

Aytekin (2018); Adıyaman ili özelinde emek yoğun sanayileşmenin sürdürülebilirliği sorunu üzerine yaptığı çalışmada az gelişmiş bölgelerde emeğin sermayeye göre daha ucuz olduğu ve bu bölgelerde emek-yoğun sanayileşmenin yoğunlaştığını ve Adıyaman ilinin bu modele uygun olduğunu değerlendirmiştir. Çalışmada emek yoğun sanayileşme modelinin öncelikle sürdürülebilirlik sorunu üzerinde durulmuş ve modelin rekabet gücünün yetersizliği değerlendirilmiştir. Ayrıca modelin katma değeri yüksek bir yapıya dönüştürülemediği için etkinlik sağlanamadığı tespit edilmiştir. Adıyaman ili uzun yıllar tarım ve tarıma dayalı sanayi yapısının ağırlıklı olduğu bir sektörel yapıya sahip olmuştur. İlde 1990'lı yıllarda tekstil sektörü ile gelişme arayışı başlamıştır. Ancak 2000'li yıllardan itibaren bu sektörde sorunlarla karşılaşmıştır. Bunun çözüm yolu için bilgi yoğun bir sanayileşmeye bağlı olmaktan geçmektedir. Böylece sanayileşme yapısını ortaya çıkaran şartların yeniden değerlendirilmesi ve farklı tercihlerin ele alınması gerekmektedir.

Koç (2018); Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde Gümrük Birliği'nin dış ticarete etkilerini analiz etmiştir. Gümrük Birliği'nin kabulünün ardından Türkiye'ye ekonomik etkilerini; dinamik ve statik etkenler altında karşılaştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 1996-2000 yıllarında tekstil, matbaa gibi daha düşük teknoloji içeren, katma değeri düşük ürünler ön plandadır. Gümrük Birliği'nde otomobil, makine, beyaz eşya gibi sektörler AB pazarında 2005 yılı itibarıyla üstün performans göstermiştir. Türk üreticiler özellikle rekabete dayalı sistemde kalitenin artırılması hususunda AB'de başarılı olmuşlardır. Ancak bu etkinin 2008 Avrupa krizi ile beraber giderek azalması ve AB ülkelerinin ekonomik çöküntüye girmesi nedeniyle Türkiye'nin ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, büyük ölçekte ticari potansiyelini net olarak gösterememiştir. Sonuç olarak, 1996-2008 yılları arasında pozitif etki görülürken; AB'nin almış olduğu kararlar ve oluşan borç krizi sebebiyle Gümrük Birliği etkisinde dalgalanmalar yaşandığı tespit edilmiştir.

Ukav (2017); Adıyaman ilinin dış ticaretinin yapısını analiz ettiği çalışmada ilk olarak Türkiye'nin dış ticaret yapısını ortaya koymuştur. Buna yönelik olarak, Türkiye'nin dış ticaretini, ihracat ve ithalat rakamlarını incelemiştir. TÜİK, TİM ve diğer veri kaynaklarını analiz ederek Adıyaman ilinin dış ticaret yapısı; ihracat ve ithalat rakamları ile ihracı ve ithali en fazla olan ürünler, ihracatın ve ithalatın en çok yapıldığı ülkeler yönünden analiz etmiştir. Çalışmada Adıyaman'da dış ticaret yapan firma sayısının 50'den

fazla olduğu, ihracatın artan ve azalan bir seyir izlediği ve ihracatın 2015 yılında yaklaşık 543 milyon dolara ulaştığı, ithalatında yaklaşık 43 milyon dolar düzeyinde kaldığını tespit etmiştir. Adıyaman'da en fazla tekstil grubu (%90) ürünlerinin ihracatının gerçekleştiği, ithalatta ise, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu ürünler grubunun öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Adıyaman'da ihracatın 60'tan fazla ülkeye yapıldığı görülmüştür ve ihracatta ilk sıralarda yer alan ülkeler arasında ABD, Almanya, Azerbaycan, İran, Romanya ve Letonya yer almıştır. Adıyaman'ın potansiyeli analiz edildiğinde ilin dış ticareti, il ekonomisi başta olmak üzere, ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Duman (2017); Adıyaman ilinde tekstil sektöründe kümelenmenin analizini yaptığı çalışmada tekstil sektöründe kümelenmenin mevcut yapısını incelemiş ve kümelenmenin sektöre artılarını ele almıştır. Çalışmanın yöntemi olarak Adıyaman Tekstil Kümelenme Derneğine üye 12 işletmeye anket yönelterek alınan cevaplar neticesinde mevcut durum tespiti yapılmış ve hipotezlere yönelik mülakat yapılmıştır. Adıyaman ili özelinde yapılan araştırmada kümelenmenin, ili göç veren şehir görüntüsünden uzaklaştırdığı anlaşılmıştır. Adıyaman ili özelinde tekstil sektöründe kümelenmeyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular, kümelenme projesinin yeteri düzeyde fayda sağlamadığını göstermekte ayrıca Adıyaman ili tekstil sektörünün kümelenmenin avantajlarından da yeteri düzeyde yararlanmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Mundan vd. (2017); Adıyaman ilinde hayvancılık sektörünü etkileyen faktörlerin incelenmesi, hayvancılık sektörüne ilişkin verilerin ortaya konulması, bu verilerden hareketle bugün ve gelecekte ilde yapılması gerekenlerin belirlenmesi ve sektörün kalkınma ve sanayileşme açısından GAP bölgesi içindeki payının tespiti amaçlanmıştır. Adıyaman ilinde hayvancılık sektörü önemli bir gelir kaynağıdır. İl genelinde kültür ve melez ırkı hayvan sayısı artış göstermektedir. Bu durum et ve süt üretiminde artış sağlamaktadır. Adıyaman'da hayvancılık sektörü, üretim yönünden önemli bir potansiyele sahip olmakla beraber tarım ekonomisi içerisindeki payı %9 oranındadır. Bu oranı arttırmak için "Hayvancılığı Geliştirme Projesi" çalışmaları devam etmektedir. İldeki hayvancılık sorunlarını ülke hayvancılığının sorunlarından ayırmak mümkün değildir. Adıyaman'da kırsaldan kente yapılan göç devam etmektedir. Bu göçü durdurmak ve kırsal kesimde yeni istihdam alanları oluşturmak için yapılacak projelere ve yatırımlara devam edilmelidir. Bu bağlamda Adıyaman'da büyük ölçekli işletme sayılarının artırılması ve işletmelerde bilinçli sürü sağlığı ve yönetimi ile ilgili eğitim seferberliği yapılması

sağlanmalıdır. Böylece arzu edilen seviyede verime ulaşılacak ve istenilen düzeylerde ulusal ekonomiye katkı sağlanacaktır. Makine ve ekipman imalatı, organik gübre üretimi, hayvan dışkısından biyogaz üretimi vb. faaliyetler yapılarak Adıyaman'ın kırsal kalkınma ve sanayisine olan katkı daha da artırılabilir. Sonuç olarak; Adıyaman'ın, sanayide ve ticarete son yıllarda yakalamış olduğu gelişmeyi hayvancılık sektöründe de göstermesi beklenmektedir.

Kurnaz (2014); 1980 yılı sonrası Türkiye ekonomisinin durumunu ve dış ticarete yaşanan gelişmeleri incelediği çalışmasında Türkiye ekonomisinde temel makroekonomik verileri, enflasyon, işsizlik, büyüme, GSYH gibi verileri incelemiştir. Ayrıca ithalat-ihracat ve dış ticaretteki yapısal sorunları birer başlık altında incelemiştir. Türkiye'nin 1980 yılı sonrası dış ticaret yapısı değişmiş, ithal ikameci sanayileşme politikaları yerine dışa açık sanayileşme stratejileri uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomide liberalleşme 24 Ocak kararları ile başlamış ve dışa dönük sanayileşmeye yönelik ekonomi politikaları diğer hükümetler tarafından da uygulanmış ve günümüze kadar devam etmiştir. 1980 yılında 2.9 milyar USD olan ihracatımız 1999 yılında 26.5 milyar USD olarak gerçekleşmiş olup, 2013 yılına gelindiğinde ise 151.8 milyar USD'ye ulaşmıştır. Türkiye 2000 sonrası dönemde ihracata yönelik büyüme stratejisi çerçevesinde yapısal değişimlerle birlikte son on yılda ihracatını yaklaşık 3.7 kat artırmıştır. İthalat verileri değerlendirildiğinde 1980 yılında 7.9 milyar USD olan ithalatımız, 1999 yılında 40.6 milyar USD olarak gerçekleşmiş ve 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 251.6 milyar USD'ye ulaşmıştır. Türkiye'de 1980 yılından 2000'li yıllara kadar geçen sürede ekonominin en derin yarısı kronikleşen enflasyon olgusudur. Ülkede sağlanan politik ve ekonomik istikrar sayesinde enflasyonumuz ilk defa 2004 yılında %9.4 ile tek haneli rakamlara inmiş olup, 2013 yılına gelindiğinde %7.4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Ukav (2014); Çalışmada gelir düzeyi düşük iller arasında yer alan Adıyaman'ın kırsal kalkınmasında kırsal turizm uygulamalarının önemi üzerinde durulmuş, bu amaçla Adıyaman'ın kırsal turizm potansiyeli değerlendirilmiştir. Adıyaman'ın turizmde marka kent olma özelliği, tarihsel ve kültürel birçok eseri bünyesinde bulundurması yanında, kırsal turizm arz potansiyeli yönünden de önemli bir varlığa sahip olması ilin turizm potansiyelinin oldukça zengin olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum yeterince bilinmemektedir. Adıyaman'ın bu özelliğinin gündeme getirilmesinde ve bunun kırsal kalkınma amacının gerçekleştirilmesinde kırsal turizm önemli bir rol oynayacaktır. Adıyaman'ın taşıdığı birçok olumsuz sosyo-ekonomik özellik, kırsal turizmden

yararlanmayı gerekli kılmaktadır. İlin sanayi sektöründeki ve istihdam düzeyindeki yetersizliği ve gelişmişlik sıralamasındaki yeri gibi olumsuzluklara rağmen taşıdığı turizm potansiyeli, kırsal turizmden önemli avantajlar elde edilebileceğini göstermektedir. Bunları gerçekleştirmek için kırsal turizm potansiyeli bulunan yörelerin turizm çeşidi tanıtılmalı, işletmeler bu konuda altyapı ve teknik destek verilmeli, ekonomik ve sosyal faaliyetler desteklenmelidir.

Bakırcı (2012); Adıyaman ilinde imalat sanayinin gelişimini inceleyen çalışmasında sanayi faaliyetlerini Adıyaman ili özelinde irdelemeyi amaçlamaktadır. İlde imalat sanayinin mevcut yapısı ve gelişimi Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü verileri esas alınarak değerlendirilmiştir. Adıyaman sanayileşme sürecine oldukça geç katılmış illerden biridir. 1980’li yıllara kadar birkaç kamu işletmesi dışında fabrika tipi sanayi mevcut değilken, bu dönemden itibaren gerçekleştirilen teşviklerle imalat sanayi işletmelerinde belirgin bir artış sağlanmaya başlanmıştır. Nitekim 1955 yılında pamuklu ve çırçır fabrikasının açılmasıyla başlayan imalat sanayi sektöründe işletme sayısı; 1994 yılında 28’e, 1998’de 91’e, 2001 yılında 98’e, 2006 yılında 146’ya, 2008 yılında 225’e ve 2011 yılında 259’a yükselmiştir. Belirtilen dönemde sadece işletme sayılarında değil istihdam miktarlarında da önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda 1994 yılında 3 192 kişi olan imalat sanayi sektörü istihdamı, 2001 yılında 5 124’e, 2006’da 7 222’ye, 2008’de 9 876’ya ve 2011 yılında ise 10 633’e yükselmiştir. 1950 sonrası Adıyaman imalat sanayinde işletmelerin faaliyet kollarında da belirgin değişimler meydana gelmiştir. 1990’lı yılların sonlarına kadar başta gıda sanayi olmak üzere tarıma dayalı sanayi işletmeleri yoğunlukla yer alırken, bu dönemden itibaren tekstil imalat kolu öne çıkmaya başlamıştır. Çalışmada tekstil sektörünün en fazla gelişim gösteren sanayi kolu olduğunu tespit etmiştir. Sanayide yaşanan en büyük problemlerden birinin sanayinin düzensiz dağılışı ve sanayi faaliyetlerine geç katılım olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Erkan, Şentürk ve Akbaş (2012); Bingöl ilinin ele alındığı çalışmada ilin sosyoekonomik yapısı, ülke ihracatına alt sektörler itibariyle yaptığı katkı ve sektörel gelişmeler ele alınmıştır. Ülke sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında Bingöl ilinin ülke genelinin çok altında olduğu söylenebilir.. Türkiye’de en az gelişmiş bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi içinde Bingöl nispi olarak az gelişmiş il konumundadır. Bingöl’ün ihracatı alt sektörler itibariyle değerlendirildiğinde, yıllar itibariyle oldukça değişken ve istikrarsız bir görünüm karşımıza çıkmaktadır. İlin sanayi sektörü ihracatı tarım sektörü ihracatına oranla çok daha yüksektir. TRB1 Bingöl’ün de dahil olduğu TRB1

Bölgesi'nin Türkiye'nin Gayrisafi Katma Değeri içindeki payı 2006 yılı verilerine göre ortalama %1 oranındadır. Söz konusu oran tarım sektöründe %2, hizmetler sektöründe %1, sanayi sektöründe %0.9 paya sahiptir. Bu durum gösteriyor ki, ilin bulunduğu bölgede GSYH en fazla tarım sektörüyle (düşük oranda olsa da) katkı yapmaktadır. Kalkınma, gerek Doğu Anadolu Bölgesi'nde, gerekse Bingöl'de önsel ve gerisel bağlılık katsayıları yüksek sektörler seçilerek sağlanmaya çalışılmalıdır.

Arslan (2010); Adıyaman ilinin 19. yüzyıldaki sosyoekonomik durumunu analiz etmek amacıyla yaptığı çalışmada, bölge halkının geçim kaynağının hayvancılık ve tarım sektörleri olduğunu tespit etmiştir. Bölgede geleneksel aile yapısının korunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca evliliklerde, tek eşlilik söz konusudur ve birden fazla eşlilik durumuna 135 belge içerisinde yalnız dört belgede rastlanılmıştır. Bu belgelere Kanadıkırı tarafından “260 Numaralı Hısnımansûr (Adıyaman) Kadı Sicilinin 1.-22. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” çalışmasından hareketle ulaşılmıştır.

Aytekin (2009); Adıyaman ilinin sektörel yapısını incelemiş ve ilin üstün olduğu sektörler ortaya konmuştur. Ayrıca kalkınmada yerel dinamiklerin etkileri araştırılmıştır. Çalışmada tarihsel, betimsel ve bağıntısal modeller kullanılmıştır. Araştırmada Adıyaman'ın haritası çıkarılarak ilin gelişmesinde karşılaşılan sorunlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bulgulara göre tarım sektörü ile turizm sektörü öne çıkan sektörler olmaktadır. Ancak turizm sektörü şu anda il ekonomisine çok az bir katkı sağlamakla birlikte yeterli altyapı olanaklarına kavuşursa ilin kalkınmasında çok önemli bir rol oynayabilir. Sanayi sektörünün ilin kalkınmasındaki rolü çok önemlidir. Sanayi kesiminin sağlayacağı katma değer tarımsal kesime göre oldukça yüksek olup ayrıca tarımsal kesime önemli bir talep unsuru da oluşturabilmektedir. Ayrıca Adıyaman'da yerel kalkınma alanında örnek projelerin bulunması bir avantajdır. Diğer yandan Adıyaman'ın ekonomik yapısında bir gelişme söz konusudur. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülen projenin hızlı bir şekilde tamamlanması gerekmektedir. Adıyaman ilinin sahip olduğu tarımsal potansiyel ile tarım sektörü, turizmin gelir getirici bir yapıya kavuşturulabilmesi ile hizmetler sektörü ve özellikle tarımın gelişmesi ile tarımsal girdilere daha yüksek bir katma değer sağlayacak olan sanayi sektörlerinin eş anlı olarak gelişimi sağlanabilirse önemli bir katma değer oluşturma potansiyeli oldukça yüksek görülmektedir. Adıyaman ili yerel kalkınma konusunda tekstilde kümelenme modeli gibi örnek bir modeli gerçekleştirmiştir. Ayrıca il düzeyinde yapılan örneklerden de görülebileceği yerel kalkınma dinamikleri olarak AB projelerinde Adıyaman ili önemli başarılar elde etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. DIŞ TİCARETİN TANIMI

Uluslararası ekonomik ilişkiler ülkelerin birbirinden mal ve hizmet alım satımı şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda dış ticaret olgusu ortaya çıkmaktadır. İhracat, ülkelerin ekonomik gelir seviyelerini arttırmakta ve ülkelere döviz girdisi sağlayarak dış borçların ödenmesini kolaylaştırırken ithalat, ülkelerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetin satın alınarak elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Dış ticaret, bilançodaki açıkların kapatılması ve ülkelerin birbiriyle rekabet gücünü arttırması gibi faktörlerden dolayı önemli bir olgudur.

Ülkelerin aralarında dış ticaret yapmalarına ilişkin nedenler, şöyle ifade edilebilir: Yerli üretimdeki yetersizlik, uluslararası fiyat değişikliğinin meydana gelmesi, ülkeler arasındaki mal farklılaşmalarının oluşması, teknolojik ve gelişmişlik düzeylerinin farklı olması (Hafızoğlu, 2020: 3) ülkelerin dış ticaret yapma nedenlerindendir.

1.2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Dünya genelinde birbirinden farklı özelliklere sahip çok sayıda ülke ve çok çeşitli mal kompozisyonlarının olması, iç içe girmiş bu karmaşık yapıyı tek bir teoriyle açıklamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Bu durum, aslında birbirlerinin eksiklerini tamamlar nitelikteki uluslararası ticaret teorileri incelendiğinde daha net anlaşılmaktadır. Ayrıca, teorilerin başlangıcından bu yana sürekli gelişmesinin bir diğer sebebi de zaman boyutuna bağlı olarak sosyo-ekonomik ve teknolojik değişimlerin uluslararası ticarete dinamik bir yapı kazandırmakta olmasıdır (Özçelik, 2021: 23). Bu bölümde öncelikle klasik dış ticaret teorisinden ardından yeni dış ticaret teorilerinden bahsedilecektir.

1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Klasik iktisat teorisyenleri ekonomide hatta dış ticarete devletin ekonomiye müdahale etmesi ve dış ticarete kısıtlamaların uygulanması gibi politikaları tamamen reddetmişlerdir. Bu okulun mensupları doğal düzeni savunmuşlar ve laissez faire laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) prensibini benimseyerek bir iktisadi ekol oluşturmuşlardır.

Adam Smith, mutlak üstünlük kuramında her ülkenin dış ticarete mutlak üstünlüğe sahip malların üretiminde uzmanlaşmasını ve bu malların ticaretini yaptığında kazançlı çıkacağını savunmaktadır. Smith, Merkantilizmin koruyucu dış politikasına karşı serbest dış ticareti savunmasına rağmen diğer üretim faaliyetleri arasında yararı düşük faaliyet saymıştır. Çünkü en fazla işgücü kullanımına imkân veren alanların sermayenin en yararlı kullanıldığı alanlar olduğunu savunmaktadır. Böylece dış ticaret, sermayenin verimli kullanımı bakımından tarım sektöründen bile geride olan yararı düşük bir yatırım alanıdır. Ricardo ise dış ticarete mutlak üstünlüğe sahip malların yerine karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan malların ticaretinin yapılmasını savunmaktadır. Ricardo'nun serbest dış ticareti savunmasının temelinde gıda mallarının ithalatının serbest bırakılması amaçtır. Böylece nüfus artışı olsa bile gıda malları fiyatları yükselmeyecek, sermayenin kârlılığı artmış olacak, yatırımlar ve büyüme devam edecektir (Bocutoğlu, 2016: 74,102-103).

1.2.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Küreselleşme ile beraber dış ticarete de gerçekleşen dönüşümlerin artık klasik dış ticaret teorileri ile açıklanması pek mümkün değildir. Bu bağlamda bu bölümde yeni dış ticaret teorileri hakkında bilgi verilecektir.

Günümüzde üretimin giderek karmaşık hale gelmesi, nitelikli işgücü açığını çıkarmıştır. Nitelikli işgücüne sahip ülkeler malların üretiminde uzmanlaşabilmektedir ve diğer ülkelere göre avantaj elde edebilmektedir. Ayrıca yeni icatlara konu malların üretiminde patent hakkına sahip ülkeler monopol oluştururken yeni üretim teknolojisiyle bazı mallarda maliyet avantajına da sahip olabilmektedir. Ölçek ekonomilerinden yararlanan ülkeler işlemelerini büyütmede, maliyetlerini ise azaltmakta ve dünya pazarında rakipsiz duruma gelebilmektedir (Dinler, 2015: 570-571).

1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI

Dış ticarete hükümet müdahalelerinin önemli amaçlarından birisi dış dengede açıkların giderilmesi ve dengenin sağlanmasıdır. Cari işlemler bilançosu açık veren bir ülke bu açıkları sermayesindeki fazlalıklarla denkleştirmeye çalışır. Dış denge yine de sağlanamamışsa bu defa resmi rezervleri kullanarak açığı finanse etmek veya dış borçlanma yoluna başvurmak gerekir. Ülkeler rekabetçi olmayan, daha doğrusu dış piyasanın rekabetine dayanamayacak durumdaki yerli endüstrileri korumak için ithalatı sınırlama yoluna giderek yurtiçi endüstrileri dış rekabetten korurlar. Ekonomik kalkınma, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, ekonominin liberalleştirilmesi, iç ekonomik istikrarın sağlanmasıyla ülke istihdam düzeyini yükseltirken ticaret ortaklarının ihracatı azalacağı

için kendi işsizliğini adeta onlara ihraç etmiş gibi olur. Hazineye gelir sağlamak, dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma, ekonomik bakımdan ülkenin kendi kendine yeterli olması anlamına gelen otarşi ile ülkelerin dış dünya ile ekonomik ilişkileri en düşük düzeye indirilmesi, bir sosyal sınıfın korunma amacı ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek ülkelerin dış ticarete, amaçlarına ulaşmasında izleyeceği politikalarındandır (Seyidoğlu, 2017: 150-152).

1.4. ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ

Özel dış ticaret rejimleri geçici ithal, geçici ihraç, antrepo, transit geçiş rejimi, sınır kıyı ticareti, bedelsiz ithalat, bedelsiz ihracat, serbest bölgeler ve bağlı ticaretten oluşmaktadır.

Geçici ithal, yurt dışından ülkeye giren malların, geçici olarak ithal edilmesine ve ithalat esnasında vergilerin alınmaması rejimidir. Geçici ihraç ise katma değer kazandırıcı nedenlerle hammadde yarı mamul ve nihai mamullerin yurtdışına geçici olarak gönderilmesine denilmektedir. Antrepo, malların gümrük sınırları içerisinde muhafazası amacıyla konulduğu yerleri ifade etmekte olup, bir tür depo işlevi gören açık veya kapalı alanlardır. Transit taşımacılık olarak da bilinen transit geçiş rejimi, bir ülkeden gelip üçüncü ülkeye gitmek üzere malların ülke sınırları arasından geçişini düzenleyen özel dış ticaret rejimidir. Transit geçişleri düzenleyen çok yanlı uluslararası anlaşmalar vardır. Bunlardan biri de TIR (Transit International Routier) sözleşmesidir. Sınır ticareti komşu iki ülkenin genellikle özel bir dış ticaret rejime bağlı olarak sınır bölgelerindeki illerin ihtiyaçlarını daha kolay ve uygun koşullarla karşılaması amacıyla gerçekleştirdikleri özel dış ticaret rejimidir. Bedelsiz ithalat, bedeli için döviz transferi yapılmadan yurt dışında elde edilen ve yurda getirilmesi zorunlu olmayan dış kazanç ve tasarruflarla satın alınan kişisel ve ticari mahiyetteki eşyanın yurda ithalini içermektedir. Bedelsiz ihracatta ise karşılığında herhangi bir ödeme olmaksızın ülkeden yurt dışına mal gönderilmesi ile ilgili düzenlemeleri ifade etmektedir. Serbest bölgeler, ülke siyasi sınırları içinde bulunmakla birlikte, gümrük sınırları dışında tutulan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin yasal düzenlemelerin kısmen veya tamamen uygulandığı bölgelerdir. Bağlı ticaret, ilke olarak mallarını dünya pazarında serbest döviz ile satamayan ülkeler için söz konusu olmaktadır. Karşı ticaret olarak da adlandırılan bağlı ticaret uygulaması serbest ticarete ters bir uygulamadır. Bağlı ticarete dış ticaret, normal ticaretteki gibi tek bir işlem ile bitmemektedir. Örneğin yapılan ihracatın karşılığında ya bir ithalat ya da döviz kazandıran bir hizmet beklenmektedir (Öztürk, 2012: 175-181, 186).

1.5. TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Türkiye’de dış ticaretin tarihsel gelişimi incelendiğinde Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki ihracat ve ithalat rakamlarını incelemek gerekir. Bu itibarla bu bölümde Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren Türkiye dış ticaretinin yapısı ele alınmıştır.

1.5.1. Osmanlı Devleti’nin Son Dönem Dış Ticareti

Osmanlı Devleti’nin son dönem dış ticaretinin açık verdiği görülmektedir. Ayrıca hammadde ihraç edip mamul madde ithal eden bir görünüm söz konusudur. Böylece dış ticarete dışa bağımlılık ve ekonominin dış etkilere açık olduğu görülmektedir.

Tablo 1.1. *Osmanlı ’nın Son Döneminde Dış Ticaret (Milyon Osmanlı Lirası)*

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
1880	17 847	8 467	-9 350
1890	22 914	12 836	-10 077
1900	23 841	14 905	-8 936
1911	44 990	24 712	-20 282
1913	40 809	21 436	-19 373

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 23)

Osmanlı Devleti’nin son dönemdeki ihracat ve ithalat verilerinin yer aldığı tablo 1.1 verilerine göre dış ticarete 1900 yılında bir daralma olduğu görülmektedir. Hem ithalat hem de ihracat bir önceki 10 yıllık dönemlere nazaran daha az artmıştır. Bunun bir neticesi olarak dış açık en az olduğu dönemdedir. 1911 yılına ait veriler incelendiğinde bu dönemin, Osmanlı Devleti’nin son döneminde, ithalat ve ihracatın en yüksek düzeyde olduğu ve dış ticaretinin en fazla açık verdiği dönem olduğu görülmektedir.

Tablo 1.2. *Ülkelerin Osmanlı İthalatı İçerisindeki Payı (Yüzde Olarak İthalat)*

ÜLKELER	1890	1900	1912	İndeks (1890=100)
İngiltere	51	46	34	66
Avusturya-Macaristan	29	27	23	79

Almanya	2	3	18	1 100
Fransa	15	17	13	86
İtalya	3	7	8	237
ABD	0.1	0.3	4	4 100

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 23)

Tablodaki veriler incelendiğinde İngiltere ile Avusturya-Macaristan ülkelerinin Osmanlı Devleti ithalatında en yüksek paya sahip olmalarına rağmen bu oranlar azalarak devam etmiş olduğu görülmektedir. Burada Almanya ve ABD ülkelerinin yıllara göre ithalat oranlarının artış hızı dikkat çekmektedir.

Tablo 1.3. Ülkelerin Osmanlı İhracatı İçerisindeki Payı (Yüzde Olarak İhracat)

ÜLKELER	1890	1900	1912	İndeks (1890=100)
İngiltere	49	41	32	64
Avusturya-Macaristan	12	11	15	132
Almanya	3	3	8	319
Fransa	31	35	29	95
İtalya	4	5	6	154
ABD	1	4	9	671

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 24)

Tablo 1.3 verilerinden de görüleceği üzere Osmanlı'nın son dönemi ihracatında yüzde olarak değerlendirildiğinde İngiltere ve Fransa ülkelerinin payının yüksek çıktığı görülmektedir. Ama yıllar içerisinde bu ülkelerin paylarının azalmakta olduğu görülmekte ayrıca indeks bazında en düşük değere sahip ülkelerin de bu ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. İthalatta olduğu gibi ihracatta da Almanya ve ABD ülkelerinin Osmanlı dış ticaretindeki oranlarının yüksek oranlı artış göstermesi indeks değerlerine yansımıştır.

1.5.2. Türkiye 1923-1950 Yıllarında Dış Ticareti

Türkiye savaştan yeni çıkmanın da etkisiyle ekonomisinin genel olarak tarıma dayalı olması, sanayi alanında işletmelerin küçük atölyelerden oluşması ve teknolojik bakımından

Avrupalı devletlerin gerisinde olması dış ticaretine de yansımıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dış ticarete açık verilirken 1930’lu yıllardan itibaren dış ticarete genel olarak fazla verilmiştir.

Tablo 1.4. *Türkiye 1923-1929 Dönemi Dış Ticaret Durumu (Bin TL)*

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
1923	84 651	144 784	-60 138	224 440
1924	158 868	193 611	-34 743	352 479
1925	192 428	241 615	-49 191	434 843
1926	186 423	234 700	-48 277	421 123
1927	158 421	211 398	-52 977	369 819
1928	173 537	223 532	-49 995	397 069
1929	152 214	256 296	-101 082	411 510

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 61)

Tabloda da görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilan edildiği yıl, ihracatımız 84.7 milyon Türk Lirası, ithalatımız 144.8 milyon Türk Lirası olup dış ticaret açığı 60 milyon Türk Lirası seviyesindedir. İhracat ve ithalatımız dalgalı bir seyir göstermiştir. 1924 ve 1925 yıllarında dış ticaret hacmimiz bir önceki dönemlere göre artarken, 1926 ve 1927 yıllarında ise bir önceki dönemlere göre azalmış, 1928 yılında tekrar yükselmiştir. 1929 yılında ise ihracatımız azalırken ithalatımız artmış ve dış ticaret Cumhuriyetimizin ilk yedi yılındaki en fazla açık seviyesine ulaşmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ihracatın yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Açıkça kısa dönemde bu durumun değişmesine olanak pek yoktu. 1923’den 1929’a kadar geçen sürede Türkiye’nin ihracatının %86.3’ünde tarım ürünlerinin, %5.1’inde madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerinin, %8.6’sında ise sanayi ürünlerinin payı görülmektedir. Üstelik ihracatı gerçekleşen sanayi ürünleri de büyük ölçüde tarıma ve hayvancılığa dayalı idi.

Tarımsal ihracat kalemlerinin belli başlıları da tütün (%43.3), pamuk, afyon ile bahçe tarımı ürünleri; kuru üzüm, kuru incir ve hayvansal ürünlerden (%11.6) oluşuyordu (Karakayalı, 2009: 61).

Tablo 1.5. Ekonomik Bunalım Dönemi Türkiye Dış Ticaret Değerleri ve Miktarları

Yıllar	İhracat Değeri (Bin TL)	İthalat Değeri (Bin TL)	Dış Ticaret Dengesi (Bin TL)	Dış Ticaret Hacmi (Bin TL)	İhracat Miktarı (Ton)	İthalat Miktarı (Ton)
1928	173 537	223 532	-49 995	397 059	626 682	750 482
1929	155 214	256 296	-101 082	411 511	669 664	965 606
1930	151 454	147 551	+3 903	299 005	776 668	616 229
1931	127 275	126 660	+615	253 935	883 221	496 609

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 66)

Tablo 1.4 ve Tablo 1.5 verilerinden görüleceği üzere dış ticaret 1923'den 1929'a kadar sürekli açık vermiştir. 1930'da fazlalık vermeye başlıyor ve 1931'de bir önceki yıla göre daha az olmasına rağmen dış ticaret dengesindeki fazlalık devam etmiştir.

Türkiye bunalıma girmeden kısa bir süre önce Lozan Antlaşması'nın özel koşulları nedeniyle gümrük vergilerini yükseltmişti. Böylece birçok ülkenin bunalım içinde aldığı önlemleri Türkiye bunalım öncesinde almıştı. 1928 yılına göre, 1929 ihracat değerlerinde belirli bir düşme vardır. Bu düşüşün ihracat miktarındaki artışa karşın ortaya çıkması, dünya ekonomik bunalımı nedeniyle ortaya çıkan ihraç malları fiyatlarındaki hızlı düşme yüzündendir. Dünya ticaretinin daraldığı bu dönemde Türkiye'nin ihracatını %40 artırabilmesi ihracat gelirlerindeki düşmeyi kısmen de olsa kapamıştır. 1929 yılından sonra, ticaret dengesinin fazla vermesinden, ithal talebinin kısılmasının önemli rolü olmuştur (Karakayalı, 2009: 66).

Türkiye ekonomisinde 1930-1938 döneminde devletçilik ilkesinin benimsendiği ve uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca I. Beş Yıllık Sanayi Planı bu dönemde yürürlüğe konmuş olup II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın temelleri atılmıştır. Bu dönem dış ticaretteki gelişmeleri aşağıdaki tablodan görebilmekteyiz.

Tablo 1.6. 1930-1938 Döneminde Türkiye Dış Ticareti (1 000 \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracat/ İthalat %	Dış Ticaret Dengesi	ABD Doları'nın TL Kuru (Kuruş)	Sterlin'in TL Kuru (Kuruş)
1930	71,4	69,5	102,7	+1,8	212	1032
1931	60,2	59,9	100,5	+0,3	211	965
1932	48	40,7	117,9	+7,3	211	741
1933	58,1	45,1	128,8	+13	166	702
1934	73	68,8	106,1	+4,2	126	636
1935	76,2	70,6	107,9	+5,6	126	616
1936	93,7	73,6	127,3	+20	126	624
1937	109,2	90,5	120,7	+18,7	126	624
1938	115	118,9	96,7	-3,9	126	616

(Kaynak: Şahin, 2016: 57)

Tablo verileri incelendiğinde ihracat ve ithalat değerlerinde ilk yıllarda daralmalar olmuştur. 1933 yılından itibaren ihracat ve ithalat değerlerinde artış başlamış ve 1937 yılında ihracat 100 milyon dolar barajını geçmiş ardından 1938 yılında ithalatta bu barajın üstüne çıkmıştır. Bu dönemde sadece 1938 yılında dış ticaret açığı verilmiştir. ABD dolarının TL kuru bu dönemde 1934 yılına kadar düşüş göstermiş ve ardından sabit kalmıştır. Sterlin'in ise TL kuru karşısındaki düşüşü 1935 yılına kadar devam etmiş, 1936 yılında 616 kuruştan 624 kuruşa yükselmiştir. 1938'de ise tekrar 616 kuruşa gerilemiştir. Bu dönemde Türk Lirasının değeri yükselmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği dönemde ihracatımız artarken ithalatımızda azalmalar olmuştur. Bu durum Tablo 1.7'de gösterilmiştir.

Tablo 1.7. Türkiye'nin 1939-1949 Dönemi İhracat ve İthalatı

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi
Yıllar	Miktar (Bin Ton)	Milyon Dolar	Miktar (Bin Ton)	Milyon Dolar	Milyon Dolar
1939	1 135	99.7	735	92.5	+7.1
1940	659	85.7	357	53	+32.7
1941	429	91.1	310	57.6	+33.5
1942	355	126.1	344	113.6	+12.5
1943	336	196.7	391	155.3	+41.4
1944	346	177.9	332	126.9	+51
1945	310	168.3	325	97	+71.3
1946	905	214.6	403	139.7	+75.0
1947	1.173	223.3	622	244.6	-21.3
1948	880	196.8	881	275.1	-42.3
1949	997	247.8	1216	290.2	-42.4

(Kaynak: Şahin, 2016: 80)

Türkiye'nin ihracat hacmi 1939'da 1.135 bin tona ulaşmıştır. Savaşın da etkisiyle azalmaya başlayan ihracatımız 1945'te en düşük seviyesine 310 bin tona düşmüştür. İthalat hacmi de 1941 yılında aynı seviyeye düşmüştür. Dış ticaret dengesinde bu daralmalar meydana gelirken ihracat değerlerinde artış olmaktadır ve meydana gelen azalışlar ise yavaş gerçekleşmektedir. Bu dönemde dış ticaret dengesinde son üç yıl açık vermeye başlamıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihraç mallara olan talebin yükselmesinin sonucu olarak gösterilebilir.

1.5.3. 1950-1960 Döneminde Türkiye Ekonomisi

Türkiye'de, 1950 yılında yürürlüğe giren dış ticarete liberasyon sistemi neticesinde ithalatta artışlar yaşanmıştır. Fakat bu artışlar ihracat değerlerinde gerçekleşmeyince döviz

stokları iki yılda bitmiştir. Bunun sonucunda 1952 yılından itibaren dış ticarete liberasyon sistemine kısıtlamalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde dış ticarete getirilen kısıtlayıcı önlemler, yerli sanayiye korumaktan ziyade aşırı ithal talebin önüne geçilerek, kronik hale gelen cari açığı kapatmaya yöneliktir. Bu dönemin en belirgin farklarından birisi gümrük vergilerinde uygulanan spesifik sistemden, değer üzerinden alınan advolarem sistemine geçiş yapılmıştır. Çeşitli kısıtlama ve önlem uygulamalarıyla baskı altına alınan ithalatta 1958 yılına kadar sürekli gerileme yaşandığı halde, 1953'ten sonra daha çok değerlendirilmiş kambiyo kuru nedeniyle ihracat daha fazla gerileme göstermiş, dışa bağılılıkta artış yaşanmış, döviz kaçakçılığı yaygınlaşmıştır. Bu nedenle devalüasyona gidilmesi kaçınılmaz olmuştur (Eren, 2017: 211-212).

Türkiye, Ağustos 1958'de IMF'in baskısı neticesinde bir ekonomik istikrar programı uygulamayı kabul etmiştir. Böylece ülkenin 420 milyon dolar değerindeki borcu ertelenmiş olup 395 milyon dolar tutarında da kredi desteği verilmiştir. Alınan istikrar önlemleri sonucu TL %68.9 oranında devalüe edilmiş ve 1 dolar=2.80 TL'den 1 dolar=9 TL olmuştur. 1958 yılında yapılan fiilen devalüasyon iki yıl sonra resmiyet kazanarak 1960 yılında resmileştirilmiştir (Kanca, 2012: 59).

Türkiye'de 1950-1959 yıllarında dış ticaret değerleri tablo 1.8'de özetlenmektedir.

Tablo 1.8. Türkiye'de 1950-1959 Yıllarında Dış Ticaret Değerleri

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1950	285 664	263 424	-22 240	549 088
1951	402 086	314 082	-88 004	716 168
1952	555 920	362 914	-193 006	918 834
1953	532 533	396 061	-136 472	928 594
1954	478 358	334 924	-143 434	813 282
1955	497 637	313 347	-184 290	810 984
1956	407 340	304 990	-102 350	712 330
1957	397 125	345 217	-51 908	742 342

1958	315 098	247 235	-67 863	562 333
1959	469 982	353 799	-116 183	823 781

(Kaynak: Karakayalı, 2009: 119)

Tablodaki veriler incelendiğinde dış ticarette liberasyona gidilmesi neticesinde ithalatta önemli artışlar olmuş, ihracatta ise beklenen artışların olmayışı sonucunda dış ticaret açığı 1952 yılında maksimum düzeye yükselmiştir. 1953 yılından itibaren liberasyon sisteminde kısıtlamalara gidilmiş olması dış ticaret açıklarını azaltsa da 1954 yılından itibaren hem ihracatta hem de ithalatta azalmalar olmuş ve dış ticaret açığı tekrar yükselmeye başlamıştır. Ekonominin dışa karşı kapalı kalmaya zorlanması 1957 ve 1958 yıllarında dış ticaret açığının önceki yıllara göre biraz iyileşmesine yardımcı olsa da 1959 yılında dış ticaret açığı tekrar artmıştır.

1.5.4. 1980 Öncesi Plânlı Dönemde Türkiye Ekonomisi (1960-1980)

Türkiye, global ekonomiye daha iyi uyum sağlayabilme, yeni ticari ilişkiler geliştirme ve bu ilişkiler neticesinde ticaret hacmini artırma gibi planlamalar sonucunda Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) 1959 yılında başvuruda bulunmuştur. Türkiye tam üyelik şartlarını yerine getirene kadar AET ile ticari ve ekonomik anlamda bir ortaklık anlaşması yapmış ve 12 Eylül 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Planlı dönemde atılan ilk adımlar iç pazara yönelik üretimin teşviki şeklinde olmuş bunun sonucunda 1970 yılında devalüasyona gidilip ihracat teşvik edilmiştir. Bu gelişmeler ülkenin ticaret hacminde önemli bir düzeyde artış sağlasa da dünya ticaret hacminin artmasından dolayı, Türkiye ihracatının küresel ekonomi içindeki payında bir değişim gözlenmemiştir (Özdemir, Yiğit, Oral, 2016: 158).

Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın hükümlerini kendi ekonomik durumuna daha uygun bir şekilde yürürlüğe girmesini sağlamak ve uygulamak için 23 Kasım 1970'te Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında bir geçiş döneminin başlangıcına sebep olan Katma Protokol imzalanmıştır. Katma Protokol 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AET arasında imzalanan Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile gümrük birliği oluşturarak dış ticaret engellerini kaldırma ve bunun neticesinde malların serbest dolaşımını sağlamak hedeflenmiştir. Bu sayede malların üretimi, sermaye, işgücü ve hizmetlerin de serbest dolaşımını aşamalı bir şekilde gerçekleştirmek amaçlanmıştır (Özkoç, 2019: 35).

Tablo 1.9. Türkiye 1960-1980 Dönemi Dış Ticaret Verileri

YIL	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin \$)	Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1960	320 731	468 186	- 147 455	788 917	68.5
1961	346 740	507 205	- 160 465	853 945	68.4
1962	381 197	619 447	- 238 250	1 000 644	61.5
1963	368 087	687 616	- 319 529	1 055 703	53.5
1964	410 771	537 229	- 126 458	948 000	76.5
1965	463 738	571 953	- 108 215	1 035 691	81.1
1966	490 508	718 269	- 227 761	1 208 777	68.3
1967	522 334	684 669	- 162 335	1 207 003	76.3
1968	496 419	763 659	- 267 240	1 260 078	65
1969	536 834	801 236	- 264 403	1 338 070	67
1970	588 476	947 604	- 359 128	1 536 081	62.1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	1 847 442	57.8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56.6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	3 403 299	63.1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	5 309 683	40.6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	6 139 633	29.6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	7 088 862	38.2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	7 549 304	30.2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	6 887 187	49.8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	7 330 627	44.6
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	10 819 486	36.8

(Kaynak: Özdemir, Yiğit, Oral, 2016: 159)

Türkiye'nin bu dönemde ilk defa ihracat hacmi 1 milyon dolar sınırını geçerken 1980 yılına gelindiğinde 3 milyon dolara yaklaşmıştır. Aynı yıl Türkiye'nin dış ticaret hacmi 10,8 milyon dolar olurken bunun 8 milyon dolara yakını ithalattan gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranları zaman zaman artış göstermesine rağmen ciddi biçimde düşüşler olmuştur.

1.5.5. Türkiye'de 1980 Sonrası Plânlı Dönemde Dış Ticaret

Türkiye ekonomisinde 1980 yılına kadar dışa kapalı bir model uygulanmıştır. Her ne kadar dışa kapalı bir model benimsenmiş olsa da, dış ticaret işlemlerinin yarattığı krizlerden ya da durgunluktan uzak kalınamamış ve ülkenin bu durgunluklardan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Ekonomide dışa kapalı bir model tercihi nedeniyle Avrupa Birliği entegrasyonu gerektiren gümrük indirimleri gecikmiştir. Bununla birlikte döviz darboğazları sebebiyle ülke sanayisinde kullanılmak üzere ithal edilen ara yatırım malları alımı azalmış, üretim düşmüş ve işsizlik artmıştır. Bu dönemde 24 Ocak 1980 Kararları ile uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde faydaları olacak bir takım kararlar alınmıştır. Türkiye'de 1980 sonrası dışa açık bir ekonomi modeli benimsenmiş olup, ihracatı teşvik politikası kapsamında bazı teşvik uygulamaları gerçekleştirilmiştir. 5 Nisan 1994 kararları ile enflasyonu düşürmek ve ekonomide istikrar hedeflenmiştir. Böylece hem ekonomide hızla istikrar sağlanmış olacak hem de istikrarı devamlı sürdürecektir. Yapısal reformların gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılacaktır. Türkiye ekonomisinde, bu istikrar tedbirlerinden sonra, 1995 ve 1996 yıllarında kısmen bir canlanma yaşanmış olsa da, 1997 yılında Uzak Doğu Asya ve ardından Rusya ve Brezilya'da yaşanan ekonomik krizlerden olumsuz yönde etkilenmiştir (Kurnaz, 2014: 43-44).

Türkiye ekonomisi büyümesinde bu dönemde dengesizlik görülmektedir. 1991 yılında büyüme +%0.3 gerçekleşirken 1994 yılında eksilere düşmüş ve -%6.1'lere inmiştir. Dış ticaret açığı 9.5 milyar dolar iken 1995 yılında 13.2 milyar dolara yükselmiştir. Enflasyon artışı 1990-1995 döneminde kronikleşmiş ve 1994 yılı krizinde %120.7 seviyelerine yükselmiştir (Fırat, 2009: 506).

Tablo 1.10. Türkiye'nin 1980-2000 Dönemi Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı	İhracat/İthalat %
1980	2.91	7.91	10.82	-5	36.8
1981	4.7	8.93	13.64	-4.23	52.6
1982	5.75	8.84	14.59	-3.1	65
1983	5.73	9.24	14.96	-3.51	62
1984	7.13	10.76	17.89	-3.62	66.3
1985	7.96	11.34	19.3	-3.39	70.2
1986	7.46	11.11	18.56	-3.65	67.2
1987	10.19	14.16	24.35	-3.97	72
1988	11.62	14.34	25.96	-2.71	81.1
1989	11.63	15.79	27.42	-4.17	73.6
1990	12.96	22.3	35.26	-9.34	58.1
1991	13.59	21.05	34.64	-7.45	64.6
1992	14.72	22.87	37.59	-8.15	64.4
1993	15.35	29.43	44.78	-14.08	52.2
1994	18.11	23.27	41.38	-5.17	77.8
1995	21.64	35.71	57.34	-14.07	60.6
1996	23.22	43.63	66.85	-20.4	53.2
1997	26.25	48.58	74.83	-22.34	54
1998	26.88	45.92	72.8	-19.04	58.5
1999	26.59	40.67	67.26	-14.08	65.4

(Kaynak: Kurnaz, 2014: 49)

Tablodaki verilere göre Türkiye'nin dış ticaret açığının 1980'li yıllarda kararlı bir biçimde 3 milyar dolar dolaylarında olması ve bunun neticesinde ihracatın ithalatı karşılama oranının %80 seviyelerine çıkmasına karşılık 1990'lı yıllarda bu görüntünün tam

tersi görünmektedir. 1990'lı yıllarda dış ticaret açığının genelde artmış olduğu ve bu açığın 20 milyar doların üzerine çıkmış olduğu görülmüştür. Bu dönem ihracatın ithalatı karşılama oranı %36 seviyesinden 1988 yılına gelindiğinde %81 oranına kadar yükselirken bu dönemden sonra da karşılama oranında dalgalı bir seyir görülmektedir. 1993 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 90'lı yılların en düşük seviyesini görmüş ve %52 olmuştur. 1994 yılı ise 90'lı yılların en yüksek karşılama oranına sahiptir ve %77 oranında gerçekleşmiştir.

1.5.6. AB İle Gümrük Birliğe Girmenin Dış Ticarete Etkisi

Dünya ticaret hacminin genişlemesi ve büyümesinin olağanüstü bir şekilde hızla devam etmesi ve geçmişten beri devam eden uluslararası ticari rekabetin şiddetlenmesi, ülkelerin ticari rekabet içinde pazar paylarını artırma isteklerini doğrudan etkilemektedir. Bu yönden ülkeler rekabetin devamlılığını sağlayabilmek için uluslararası alanda iş birliği ile hareket etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler küreselleşme aşamasında önceliği ekonomik güvenliklerine tanımışlardır. Bu nedenle bölgesel ekonomik entegrasyonların önem kazandığı, ticaret esnasında oluşan kota ve tarifelerin ise azaldığı görülmektedir. Ekonomik entegrasyonlar gerek DTÖ gibi dünya çapında gerekse AB ve EFTA gibi bölge bazında çeşitlilik göstermektedir. Türkiye için özellikle 1990 yılı sonrasında Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği entegrasyonu önem kazanmıştır. 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye'nin Gümrük Birliği ilişkisi Ortaklık Konseyi Kararı ile verilmiş ve taraflar Gümrük Birliği anlaşmasının kabulü için gerekli altyapıyı hazırlamışlardır. 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği tamamlanmıştır. Gümrük Birliği ile geleneksel tarım içerikli ürünler anlaşma dışında tutulurken sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri anlaşmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında sanayi ürünlerine getirilen vergi ve tedbirler karşılıklı olarak kaldırılmış ve uygulanan kotalar ile ilgili kısıtlamalara son verilmiştir. (Koç, 2018: 29).

Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin ihracatında bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en hızlı olanı motorlu kara taşıtı ve römorklar alt sektörü ihracatında yaşanan artışlar olmuştur. Bu artışları metal sanayi, plastik, haberleşme cihazları ile mobilya ürünleri takip etmiştir. Buna karşılık tekstil ürünleri, giyim, gıda ve deri ürünleri alt sektörlerinin toplam ihracat içindeki paylarında azalmalar meydana gelmiştir (Tonus, 2007: 199).

Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci ile beraber AB ile olan dış ticaretindeki gelişmeler tablo 1.11'de gösterilmektedir.

Tablo 1.11. Türkiye-AB Dış Ticaret Verileri

YILLAR	İHRACAT			İTHALAT		
	AB Üyesi 28 Ülkeye	TOPLAM	Payı%	AB Üyesi 28 Ülkeye	TOPLAM	Payı%
1995	11 079	21 636	51.2	16 871	35 708	47.2
1998	13 498	26 974	50	24 075	45 935	52.4
1999	14 348	26 587	54	21 416	40 687	52.6
2000	14 510	27 775	52.2	26 610	54 503	48.8
2002	18 059	35 081	51.5	22 124	50 832	43.5
2005	38 391	73 476	52.2	49 048	116 774	42
2007	60 399	107 272	56.3	68 612	170 063	40.3
2009	47 228	102 143	46.2	56 509	140 928	40.1
2010	52 934	113 883	46.5	72 391	185 544	39
2011	62 589	134 907	46.4	91 439	240 842	38
2012	59 398	152 462	39	87 657	236 545	37.1
2013	63 040	151 803	41.5	92 458	251 661	36.7
2014	68 514	157 610	43.5	88 784	242 177	36.7
2015	63 998	143 839	44.5	78 681	207 234	38

(Kaynak: Eren, 2017: 226)

Tablodaki veriler incelendiğinde Türkiye'nin AB ülkelerine ihracattaki payı değer ve oran olarak artmış fakat 2000 yılı ile beraber azalışa geçmiştir. 2007 yılında ihracat payı %55'in üzerinde gerçekleşirken 2015 yılına gelindiğinde %10 oranından fazla azalış olmuştur. İthalatta ise AB ülkelerinin payı ihracattaki gibi ilk yıllarda artıştıkça ilk beş yıldan sonra sürekli azalarak 2015 yılına gelindiğinde %38 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Sonuç olarak Gümrük Birliği'nin tabloda gösterilen 20 yıl içerisinde Türkiye'nin dış ticaretine özellikle de ihracatına ilk beş yıl olumlu katkı verirken bu yıllardan sonra olumlu bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

1.5.7. Türkiye'nin 2000-2020 Dönemi İhracatı

Türkiye 2000'li yıllara girerken ekonomik kriz, yüksek enflasyon, dış ticarete iyi bir performans sergilenememesi ve dış borçlarla mücadele etmek zorundaydı. Bu dönem yapılacak olan erken seçim kararı sonrası hükümet değişimi Türkiye'nin ekonomisinde de önemli değişimlerin olmasını sağladı. Türkiye uygulamış olduğu ekonomi politikalarıyla ihracatını da geliştirmiştir. Bu dönemde ihracat her yıl bir önceki yıla oranla genel olarak artış göstermiştir. Bu durum tablo 1.12'de özetlenmiştir.

Tablo 1.12. *Türkiye 2000-2020 Dönemi İhracat Rakamları (1 000 \$)*

Yıllar	Yıllık Genel İhracat Toplamı	Önceki Yıla Göre Yıllık Değişim(%)
2000	27 180 265	-
2001	31 041 579	+14.21
2002	36 205 090	+16.6
2003	47 891 759	+32.3
2004	64 010 231	+33.7
2005	73 426 151	+14.71
2006	85 761 134	+14.8
2007	105 925 486	+23.51
2008	127 498 828	+20.37
2009	101 629 000	-20.29
2010	113 685 989	+11.86
2011	134 571 338	+18.37
2012	151 860 846	+12.85
2013	151 707 002	-0.1
2014	157 622 057	+4
2015	143 729 741	-8.8

2016	142 138 850	-1.1
2017	156 782 257	+10.3
2018	168 087 637	+7.2
2019	180 468 488	+7.4
2020	169 514 167	-6.1

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo verileri incelendiğinde 2000 yılında 27 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2001 yılında ise bir önceki döneme göre %14 oranında bir artış sağlanarak 31 milyar dolar seviyesinde gelir elde edilmiştir.

Şubat 2001’de ekonomik kriz İMKB’nin çökmesiyle zirveye ulaşmış dönemin hükümeti bu krizden kurtulmak için IMF ile stant-by anlaşması yaparak 14 Nisan 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) açıklamıştır. Kasım 2001’de yapılan erken seçim sonucunda yaşanan hükümet değişimi ile beraber Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yeni AKP hükümeti tarafından başarıyla uygulanmış ve dış ticarete daha istikrarlı bir büyüme kaydedilmiştir (Şahin, 2016: 248, 249, 264).

2002-2008 döneminde Türkiye hem AB’ye tam üyelik görüşmelerinin verdiği sinerji hem de uygulanan ekonomik ve sosyal reformlarla ekonomisini büyütmüş ve ekonominin dış kaynak ihtiyacını kolayca karşılamıştır. Yükselen dünya piyasasında ihracat mallarına talep artmış ve dış ticaret bu dönemde yüksek oranda büyümüştür (Şahin, 2016: 265). 2002 yılında 36 milyar dolar olan ihracatın 2008’e gelindiğinde 127 milyar seviyesine yükselmesi Türkiye’nin dünya konjonktüründe yükselen pazar ekonomisi olduğunu göstermektedir.

ABD’de 2007 yılında başlayan finansal kriz, giderek derinleşip gelişmiş ülkelere oradan da tüm dünyaya yayılarak 2008’de küresel krize dönüşmüştür (Şahin, 2016: 272). Türkiye ekonomisi de bu krizden etkilenmiştir. İhracat, ekonominin de daralmasıyla 2009 yılında bir önceki döneme göre -%20 oranında azalarak 101 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

2010 ve 2011 yıllarında, Çin, Hindistan ve Türkiye gibi yükselen pazar ekonomileri bu dönemde yüksek oranda büyüdü (Şahin, 2016: 275). Bu büyüme ihracat rakamlarına da

yansıdı. İhracattan elde edilen gelir 2010 yılında 113 milyar dolar ve 2011 yılında ise bir önceki döneme göre %18 artarak 134 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

2012-2015 döneminde Avrupa Borç Krizinin etkisi, Suriye'deki iç savaştan kaçanların Türkiye'ye sığınması vb. olaylar Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilese bile ekonominin temellerinin sağlam olması neticesinde GSYH 2012'de %2.2, 2013'de %4, 2014 ve 2015 yıllarında %3 civarında ekonomi büyümüştür (Şahin, 2016: 283). Fakat dış ticarete istikrarsız bir dönem yaşamıştır. 2012 yılında ihracat bir önceki döneme göre %12 artarak 151 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında yerinde sayan ve %0.1 oranında azalan ihracat, 2014 yılında bir önceki döneme göre %4 oranında artarak 157 milyar dolar olmuştur. 2015 yılında ise 2014 yılına göre %8.8 azalarak 143 milyar seviyesine gerilemiştir.

2016-2020 dönemi ihracat rakamları incelendiğinde; 2016 yılında 15 Temmuz hain darbe girişimine rağmen ekonomi büyümüş ve ihracat 142 milyar dolar seviyesinde olmuştur. 2017 yılında ihracat bir önceki döneme göre %10 oranında artarak 156 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2018-2019 dönemlerinde 168 milyar ve 180 milyar dolar seviyelerine yükselen ihracat 2020 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının da etkisiyle bir önceki döneme göre %6 oranında azalarak 169.5 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Uluslararası piyasalar üzerinde etkili olan Covid-19, Türkiye ekonomisine de etkisi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de Ocak-Mart 2020 döneminde bir önceki dönemin aynı çeyreğine göre turizm gelirleri %11.4 azalırken giderde de %25.6 azalma meydana gelmiştir. Küresel salgın haline gelen Covid-19 Türkiye'nin dış ticareti üzerinde de etkisini göstermiştir. 2019 yılının Nisan ayına göre ihracatta %41.4 oranında bir daralma, ithalatı ise %25 oranında azalış gerçekleşmiştir. Ocak-Nisan 2020 döneminde ihracat %13.7 daralma meydana gelirken, ithalat ise %1 oranında artış olmuştur. Dış ticaret açığı ise Nisan 2019'a göre %67 artarken, Ocak- Nisan 2020'de bir önceki döneme göre %102.3 artış gerçekleşmiştir. Nisan 2020'de bir önceki dönemin aynı ayına göre imalat sektöründeki %43 oranındaki daralma ihracatta gerçekleşen en büyük daralma olurken ithalatı ise %30 oranla en büyük daralma ara (ham madde) mallarında gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2019 yılı Nisan ayında %84.9 olurken bir sonraki yılın aynı ayında %66.3 olmuştur. Ocak-Nisan dönemlerine bakıldığında ise 2019 yılında %87.4 olarak gerçekleşen karşılama oranı 2020 yılında %74.7 olmuştur (Soylu, 2020: 177-178).

Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerindeki etkilerine bakıldığında 2020 yılının ilk çeyreğinde büyüme %4.5 gerçekleşmiştir. Bu dönem salgının etkileri yoğun olarak hissedilmese de bir önceki çeyreğe göre mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış verilerle büyüme %0.6 oranında artmıştır. GSYH cari fiyatlarla 4.3 trilyon TL'den 4.4 trilyon TL'ye, dolar cinsinden ise 754 milyar dolardan 758 milyar dolara yükselmiştir (Adıgüzel, 2020: 196).

1.5.8. Türkiye'nin Sektör Bazında İhracat Değerleri ve Ülkeler İhracatı

Türkiye ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda dış ticarete sanayi ürünleri ihracatı dikkat çekmektedir. Sanayi sektöründe, otomotiv endüstrisi ihracatı ön planda olmasına rağmen ardından hazır giyim ve tekstil gibi katma değeri düşük ürünlerin ihracatı gelmektedir. Tarım sektöründe ise hububat ürünleri ihracatı dikkati çekmektedir. Tablo 1.13'de Türkiye'nin 2016-2020 dönemi sektörel bazda ihracat rakamları gösterilmektedir.

Tablo 1.13. Türkiye 2016-2020 Dönemi Sektörel Bazda İhracat Rakamları (1 000 \$)

SEKTÖRLER	2016	2017	2018	2019	2020
I. TARIM	20 229 167	21 235 089	22 645 609	23 394 512	24 369 143
A.BİTKİSEL ÜRÜNLER	14 235 097	14 527 698	15 117 103	15 348 591	16 350 706
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	6 364 111	6 372 512	6 688 863	6 788 341	7 301 341
Yaş Meyve ve Sebze	1 979 079	2 231 391	2 326 671	2 261 329	2 731 186
Meyve Sebze Mamulleri	1 322 332	1 416 698	1 564 921	1 549 301	1 683 746
Kuru Meyve ve Mamulleri	1 298 657	1 282 238	1 388 912	1 418 873	1 399 574
Fındık ve Mamulleri	1 988 346	1 868 309	1 636 941	2 032 479	1 946 989
Zeytin ve Zeytinyağı	190 885	323 076	399 598	282 709	271 182
Tütün	1 010 330	948 665	1 011 897	909 067	910 531
Süs Bitkileri ve Mam.	81 357	84 808	99 300	106 491	106 157

B.HAYVANSAL ÜRÜNLER	1 891 072	2 260 996	2 513 893	2 514 132	2 451 931
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	1 891 072	2 260 996	2 513 893	2 514 132	2 451 931
C.AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	4 102 999	4 446 396	5 014 613	5 531 790	5 566 505
Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri	4 102 999	4 446 396	5 014 613	5 531 790	5 566 505
II. SANAYİ	107 660 325	121 392 773	136 325 297	138 253 659	127 645 230
A.TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	11 180 572	11 786 741	12 395 160	12 121 899	11 224 484
Tekstil ve Hammaddeleri	7 871 654	8 101 821	8 461 483	7 919 728	7 286 561
Deri ve Deri Mamulleri	1 388 615	1 519 231	1 667 375	1 666 926	1 333 274
Halı	1 920 303	2 165 689	2 266 301	2 535 245	2 604 648
B.KİMYEVİ MADDELER VE MAMÜLLERİ	13 936 294	16 042 218	17 372 117	20 570 444	18 263 488
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	13 936 294	16 042 218	17 372 117	20 570 444	18 263 488
C.SANAYİ MAMÜLLERİ	82 543 460	93 563 813	106 558 021	105 561 315	98 157 258
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	16 965 859	17 045 360	17 642 157	17 700 869	17 143 441
Otomotiv Endüstrisi	23 889 626	28 534 556	31 568 469	30 594 198	25 548 566
Gemi ve Yat	972 177	1 338 158	990 529	1 042 326	1 375 006
Elektrik Elektronik	9 987 737	10 500 495	11 309 459	11 242 645	11 055 082
Makine ve Aksamları	5 303 014	6 085 453	7 317 107	7 839 001	7 542 789
Demir ve Demir Dışı Metaller	5 948 966	6 812 164	8 086 386	8 122 816	8 255 705
Çelik	9 089 330	11 471 944	15 554 861	13 857 739	12 675 179
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	2 654 696	2 706 820	2 987 899	3 517 037	3 759 687
Mücevher	2 448 674	3 295 817	4 410 439	4 105 433	3 757 744

Savunma ve Havacılık Sanayii	1 677 513	1 739 453	2 035 334	2 740 988	2 279 027
İklimlendirme Sanayii	3 509 231	3 921 348	4 533 721	4 679 066	4 664 483
Diğer Sanayi Ürünleri	96 637	112 245	121 660	119 198	100 548
III. MADENCİLİK	3 786 687	4 688 011	4 561 662	4 311 584	4 272 391
A. MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	3 786 687	4 688 011	4 561 662	4 311 584	4 272 391
Madencilik Ürünleri	3 786 687	4 688 011	4 561 662	4 311 584	4 272 391
TOPLAM	131 676 179	147 315 873	163 532 569	165 959 755	156 286 764

(Kaynak: TİM, 2021)

Türkiye’de 2016-2020 yılları arasında 5 yıllık ihracat rakamları incelendiğinde tarım, sanayi ve maden sektörlerine ait veriler hakkında şu yorumlar yapılabilir:

Tarım sektörünün ihracat verileri incelendiğinde bitkisel ürünler grubunda yer alan, “hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri” en fazla ihracatı yapılan ve en fazla gelir kazanılan üründür. 2016 ve 2017 yıllarında sektör ihracatı 6.3 milyar dolar gerçekleşmiştir 2020 yılında ise bu rakam 7.3 milyar dolara yükselmiştir. Ağaç ve orman ürünleri, tarım sektörü ihracatında 5 yılda ortalama 4.9 milyar dolar gelir ile ikinci sırada yer almaktadır. Tarım sektörü ihracatında en düşük paya sahip iki sektör bitkisel ürünler grubunda yer alan “zeytin ve zeytinyağı” ürünü ile “süs bitkileri ve mamulleri” ürün grubudur.

Sanayi sektörü, ihracatı en fazla gerçekleşen sektör olmuştur. Sektörler arasında otomotiv endüstrisi tüm sektörler içerisinde ihracat geliri en fazla olan sektördür. Sanayi mamulleri grubunda yer alan otomotiv endüstrisi sektörü ihracatı 2018 ve 2019 yıllarında 30 milyar dolar düzeyinde gerçekleşerek en yüksek seviyeye çıkmıştır. Sektörün 5 yıllık ihracat ortalaması 27.4 milyar dolar düzeyindedir ve bütün sektörler içerisinde katma değer getirisi en yüksek olan sektör olmuştur.

Hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerinden 5 yılda ortalama 17.3 milyar dolar, kimyevi maddeler ve mamulleri ürünlerinden ise 17.25 milyar dolar ihracat yapılmıştır. Aynı sektör içerisinde bulunan çelik ihracatından 12.5 milyar dolar, elektrik elektronik ihracatından 10.8 milyar dolar gelir elde edilmiştir.

Sanayi sektörü içerisinde, tarıma dayalı işlenmiş ürünler grubunda yer alan tekstil ve hammaddeleri ihracatı ise 5 yılda ortalama 7.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin madencilik sektörü ihracatı, sanayi ve tarım sektörlerinin gerisinde yer almaktadır. Madencilik sektöründe 2016 yılında 3.7 milyar dolar değerinde ihracat yapılırken 2017 yılında 4.6 milyar dolara yükselmiştir. Bu yıldan itibaren düşüşe geçen maden ürünleri ihracatı 2020 yılında 4.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin bu beş yıllık dönemde ihracatı 2016 yılından 2019 yılına kadar genel olarak artış göstermiştir. 2020 yılında ise Covid-19 salgını dünya ekonomilerini etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş ve bunun neticesinde Türkiye'nin 2020 yılında ihracatı 2018 ve 2019 yılları ihracatından daha az gerçekleşmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin 2020 yılı ihracatı 150 milyar doları geçmiştir. Bu ihracatın 100 milyar doları 20 ülkeye yapılmıştır. Tablo 1.14'de ise bu durum özetlenmektedir.

Tablo 1.14. Türkiye 2020 Yılı İhracatında İlk 20 Ülke (1 000 \$)

ÜLKE	KÜMÜLATİF	% PAY
ALMANYA	14 422 905	9.2
BİRLEŞİK KRALLIK	10 496 637	6.7
ABD	8 859 344	5.7
İTALYA	7 584 098	4.9
IRAK	7 354 375	4.7
FRANSA	6 822 363	4.4
İSPANYA	6 349 619	4.1
HOLLANDA	4 858 151	3.1
İSRAİL	4 551 098	2.9
RUSYA FEDERASYONU	4 166 385	2.7
ROMANYA	3 750 524	2.4
BELÇİKA	3 451 132	2.2
POLONYA	3 345 587	2.1
MISIR	2 946 077	1.9
ÇİN	2 654 539	1.7
BULGARİSTAN	2 455 071	1.6
SUUDİ ARABİSTAN	2 383 689	1.5

BAE	1 957 741	1.3
FAS	1 956 630	1.3
UKRAYNA	1 891 891	1.2
İLK 20 ÜLKE TOPLAM	102 257 867	65.4
GENEL TOPLAM	156 286 764	100

(Kaynak: TİM, 2021)

Türkiye'nin 2020 yılı ihracatında ilk 20 ülke incelendiğinde ilk sırayı 14.4 milyar dolar ile Almanya yer almaktadır. Almanya Türkiye ihracatının %9.2'sini oluşturmaktadır. Almanya'nın ardından %6.7 oranla 10.4 milyar dolar ile Birleşik Krallık gelmektedir. ABD 8.8 milyar dolar ve %5.7 oranla üçüncü sırada gelmektedir. Bu üç ülke Türkiye ihracatının %20'sini oluşturmaktadır. Tablo 14 verileri incelendiğinde Türkiye ihracatının büyük çoğunluğunu Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır. Tablodaki ilk 20 ülke 102 milyar dolar ile Türkiye ihracatının %65'ini karşılamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ADİYAMAN İLİNDE DİŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE DİŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI

2.1. ADİYAMAN İLİNDE DİŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de görülmektedir. Türkiye’de bölgesel yapı farklılık göstermekte, her bölge kendine özgü özellikler arz etmekte ve çeşitli faktörlerin etkisiyle bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkış nedeni olarak; doğal, ekonomik, demografik, sosyal, teknik, yapısal ve tarihsel faktörlerden söz edilebilir. Bunlara, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını hızlandıran bir faktör olarak küreselleşme olgusunu da eklediğimizde bu durum daha da açık bir şekilde belirginleşmektedir (Erkan, Şentürk ve Akbaş, 2012: 108).

Adıyaman ilinin adı 19. yüzyılda Hısnımansûr olarak geçmektedir. Bu ismin Abbasi Halifesi Ca’fer el- Mansûr’dan geldiği rivayet edilmektedir. Adıyaman kazası 19. yüzyılda bir Osmanlı şehri olduğundan Osmanlı ekonomik düzenine benzer bir yapı göstermektedir. Tarımsal faaliyetler kapalı ve dar alanlarda yapılmıştır. 1875 yılında Adıyaman’ın bağlı olduğu Malatya Sancağı genelinde tarım sektöründe 23.547.800 kuruş değerinde ürün elde edilmiş olup bu ürünlerin 19.883.300 kuruşu iç piyasada, 3.664.500 kuruşu ise dış piyasada gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Adıyaman kazasında tarım sektörü dışında en önemli geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Bu dönemde Malatya Sancağı’nda 2.400.000 kuruş değerinde keçi ve koyun yetiştirilmiş olması bu yörede hayvancılık sektörüne önem verildiğini göstermektedir. Adıyaman’ın bağlı olduğu Malatya Sancağı’nda 4.481.000 kuruş değerinde sanayi üretimi yapılmıştır. Bunun 3.489.000 kuruşu iç pazarda, 992.000 kuruşu ise dış pazarda elde edilmiştir. Sanayi üretiminin pazar payı incelendiğinde bunun %78’i iç pazarda, %22’si ise dış pazarda gerçekleşmiştir (Arslan, 2010: 1, 5-7).

Adıyaman, Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunmakta, Kahramanmaraş, Malatya, Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır büyük şehirleri ile sınır komşusu olan bir ilimizdir. İlde Akdeniz iklimi ve karasal iklim görülür. Tarihin bilinen en eski yerleşim yerlerinden biri olan Adıyaman bir tarih, kültür ve turizm şehridir (Duman, 2017: 57).

Adıyaman’ın ilk sanayi tesisi 1967 yılında Sümerbank’a bağlı olarak kurulmuş olan Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi Türk Anonim Şirketi’dir. Devam eden dönemlerde

Çimento, Süt ve Yem Fabrikası tesislerinin kurulması ile ilgili çalışmalar yürütülmüş, uygulanan devlet yardımları ve teşvikler ile 1988 yılından sonra birtakım tekstil ve un fabrikaları da faaliyet göstermiştir. Teşviklerle yatırım ve istihdamda büyük artışlar yaşanmıştır. Bugün itibariyle il ekonomisi genel olarak tarıma dayalı olmakla beraber özellikle tekstil sektöründe sanayileşme eğilimi görünmektedir. Bu nedenle yatırımlar arasında tekstil sektörü yatırımları yoğunluktadır. Bununla beraber imalat sanayi, gıda sanayi ile maden-taş ve toprağa dayalı sanayi sektörlerine yönelik üretimlerden de söz edilebilir. Adıyaman'da sanayi sektörünün gelişmişliğinden söz edilemediğinden, GSYH hesaplamalarında sanayi sektörü tarım sektöründen sonra gelmektedir. Sanayi işletmelerinin büyük bir kısmı il merkezinde olup, işletmelerin orta ve küçük ölçekli işletmeler şeklinde örgütlendiği görülmektedir. İlin en önemli yer altı zenginliği petrol ve mermer yatakları olmasına rağmen bu her iki kaynağın da Adıyaman ekonomisine katkısı son derece yetersizdir (Ukav, 2017: 401-402).

Adıyaman ili enerji bakımından potansiyeli yüksek bir ildir. İl Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Global Işınım Değeri (GHI) en yüksek olan il konumundadır. İl yüksek güneş enerji potansiyeline sahip olup kuzeye gidildikçe bu değerler artmaktadır. İlin ortalama güneş ışıması değeri 1600-1700 arasındadır. Ortalama güneşlenme süresi en yüksek Temmuz ayında 12,25 saat ve en düşük Aralık ayında 4,01 saat olarak ölçülmüştür. Adıyaman ili hidrolik enerji yönünden de oldukça zengindir. İlde 15 adet Hidroelektrik Enerji Santrali (HES) bulunmaktadır. Bu HES'lerin toplam gücü 214,756 MW olarak faaliyet göstermektedir. Besni ilçesinde 4, Sincik ilçesinde 3, Gölbaşı, Çelikhan ve Tut ilçelerinde 2, Kâhta ilçesinde 1 ve Merkezde de 1 tane olmak üzere 15 kurulu HES mevcuttur (Aslan, Ulum, Türkmenler, 2021: 270, 272).

2.1.1. Adıyaman İli İhracat Rakamları

2000'li yıllarla beraber sanayileşme ve globalleşmenin zirveye çıkmasıyla, ülkemizde de sanayi sektörü dış ticarete lider sektör olurken Adıyaman ilinde de sanayileşmeyle beraber dış ticarete önemli gelişmeler olmuştur. Adıyaman ilinin ihracat rakamları Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Adıyaman İli İhracat Rakamları (1 000 \$)

YILLAR	01-31 OCAK	01-31 ARALIK	TOPLAM
2004	103	225	3 959

2005	48	563	5 554
2006	543	431	6 906
2007	563	651	8 960
2008	2 098	2 289	45 609
2009	2 465	4 389	52 146
2010	5 090	11 552	71 934
2011	9 534	7 304	72 160
2012	6 370	6 018	69 973
2013	5 671	6 127	79 621
2014	9 590	24 099	249 445
2015	13 859	19 200	332 988
2016	17 679	9 697	305 091
2017	10 546	7 390	120 254
2018	10 168	6 895	75 922
2019	5 513	4 428	66 724
2020	6 423	9 996	105 553

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo 2.1 incelendiğinde Adıyaman ilinde 2004 yılının Ocak ayında 103 bin dolar değerinde, Aralık ayında 225 bin dolar değerinde ihracat yapılırken bu yıl 4 milyon dolar değerinde dış ticaretten gelir elde edilmiştir. 2004 yılından 2012 yılına kadar her yıl ihracat rakamları artış gösterirken 2012 yılında bir önceki yıla göre daha az gelir elde edilirken, bir sonraki yıl 2013’de 10 milyon dolar civarında daha fazla kazanç sağlanarak 79 milyon dolar civarında gelir elde edilmiştir.

2014 yılında ihracattan bir önceki döneme göre %213 oranında artış sağlanarak 249 milyon dolar, 2015’te ise 332 milyon dolar değerinde ürün ihraç edilerek en yüksek seviyeye çıkmıştır.

İhracattan elde edilen gelir 2016 yılından 2019 yılına kadar her yıl bir önceki döneme göre azalan seyrinde devam etmiştir. İhracattan 2020 yılının Ocak ayında 6 milyon dolar, Aralık ayında 10 milyon dolar dolaylarında, toplamda ise yaklaşık 105 milyon dolar gelir elde edilirken Covid-19 salgınına rağmen ihracattan bir önceki yıla göre %58 oranında daha fazla kazanç sağlanmıştır.

Yıl içerisinde Ocak ve Aralık aylarının ihracat performansına bakıldığında 2004, 2005, 2007-2010 dönemi ile 2013-2015 dönemi ve 2020 yıllarında Ocak ayında Aralık ayına göre ihracattan daha fazla gelir elde edilmiştir.

2006, 2011, 2012 ve 2016-2019 dönemi yıllarında ise Aralık ayında Ocak ayına göre daha fazla ihracattan gelir elde edilmiştir. Genel olarak Aralık ayının Ocak ayına oranla ihracat değerinin yüksek olduğu yıllarda, bir önceki yıla göre ihracat değeri daha yüksek, Ocak ayının ihracat değerinin yüksek olduğu yıllarda ise bir önceki döneme göre daha az ihracat geliri elde edilmiştir. Adıyaman ilinde 2004 yılından 2020 yılına kadar olan dönemde ihracatın seyri genel olarak artış eğilimindedir.

Adıyaman ilinin ihracat performansı genel olarak artış göstermesine rağmen il gelişmişlik anlamında istenilen düzeye gelememiştir ve çevre illerle rekabet gücü halen çok düşük ve komşu illerin çok gerisindedir. Bu durum genç nüfusun gelişmişlik düzeyi yüksek büyük şehirlere göç etmesine sebep olmaktadır.

2.1.2. Adıyaman İli Sektör Bazında İhracat Rakamları

Adıyaman ilinin sektörel bazda ihracat performansı dikkate alındığında tarım sektöründe bitkisel ürünler ve sanayi sektöründe ise sanayi mamulleri ekonominin temel yapı taşı olarak görülmektedir.

Tablo 2.2 verileri dikkate alındığında 2004 ve 2011 yılları arasında Adıyaman ilinin sektörel bazda ihracat performansı verileri paylaşılmıştır.

Tablo 2.2. Adıyaman İli Tarım Sektörü İhracat Rakamları (1 000 \$)

YILLAR	Bitkisel Ürünler	Hayvansal Ürünler	Ağaç ve Orman Ürünleri
2004	-	-	29 243
2005	888 234	-	8 032
2006	363 689	-	13 543

2007	474 115	8 768	57 256
2008	3 633 425	-	199 339
2009	2 052 700	-	806 722
2010	2 683 620	6 869	1 977 936
2011	5 600 317	17 889	2 810 478

(Kaynak: TİM, 2012)

Tablo 2.2 verileri incelendiğinde ihracatta tarım sektöründe en yüksek payın bitkisel ürünlerde olduğu görülmektedir. 2004 yılında ağaç ve orman ürünleri tarım sektöründe ihracatı yapılan tek ürün grubuyken 2005 yılındaki azalma dışında sürekli artmıştır. Tarım sektöründe hayvansal ürünler, ihracatta en düşük paya sahip sektördür. Hayvansal ürünler ihracatı tablodaki yıllar içerisinde sadece üç yıl yapılmıştır. Bu yıllarda da tarım sektöründe ihracatı en az yapılan üründür.

Bitkisel ürünler, tarım sektöründe ihracatı en fazla olan üründür. Bitkisel ürünler ihracatı 2005 yılında 890 bin dolar civarında gerçekleşirken 2006 yılına gelindiğinde 360 dolar seviyesine düşmüştür. Bitkisel ürünler ihracatı 2011 yılında 5.6 milyon dolara yükselerek yedi yılda %530 oranında artmıştır. Sanayi sektörü ve maden sektörü ihracatı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.3. Adıyaman İli Sanayi ve Madencilik Sektörlerinin İhracat Rakamları (1 000 \$)

YILLAR	Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	İşlenmiş Petrol Ürünleri	Sanayi Mamülleri	MADEN SEKTÖRÜ
2004	2 483 449	10	1 446 895	-
2005	2 651 280	832 041	1 153 800	20 724
2006	3 091 384	1 528 793	1 841 806	67 009
2007	3 947 969	1 312 651	4 479 213	-

2008	8 497 059	2 104 001	31 175 326	-
2009	1 231 214	4 461 461	43 594 021	-
2010	13 214 109	4 121 469	49 930 753	-
2011	8 872 468	7 506 643	47 265 538	87 426

(Kaynak: TİM, 2012)

Sanayi sektöründe, tarıma dayalı işlenmiş ürünler ile sanayi mamulleri dış ticarete en yüksek paya sahip ürünlerdir. 2004 yılından 2007'e kadar olan süreçte dış ticarete tarıma dayalı ürünler en yüksek paya sahipken 2007 yılından itibaren sanayi mamulleri dış ticarete en yüksek paya sahip sektör olmuştur. Sanayi sektöründe işlenmiş petrol ürünleri ve kimyevi ürünler en düşük paya sahip sektör olmuştur.

2004 yılında tarıma dayalı işlenmiş ürünler ihracatı 2.4 milyon dolar, 2011 yılında ise 8.8 milyon dolar olmuştur ve bu durum yedi yıllık süreçte %257 artmıştır. Sanayi mamullerinin 2004 ihracatı 1.4 milyon dolarken 2011 yılında 47.2 milyon dolara yükselmiştir ve yedi yılda %3 166 oranında artış göstermiştir.

Madencilik sektörüne bakıldığında 2005 yılında 20 bin dolar, 2006 yılında 67 bin dolar ve 2011 yılında 87 bin dolar ihracat yapılmıştır. Maden sektörü ihracatı tarım ve sanayi sektörleri ihracatından çok geridedir.

Tablo 2.4'de Adıyaman ilinin alt sektörler ihracatı detaylı bir şekilde özetlenmiştir.

Tablo 2.4. Adıyaman İlinin Alt Sektörler Bazında İhracat Performansı (1 000 \$)

SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ağaç Mamülleri ve Orman Ürünleri	2 344	1 886	4 092	3 380	4 204	4 997	2 886	3 244	1 260
Çelik	491	261	249	340	259	93	85	1 249	620
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	434	891	490	269	147	312	196	536	319
Değerli Maden ve Mücevherat	-	-	-	0.06	19	3	9	11	6

Demir ve Demir Dışı Metaller	221	2 076	718	548	952	193	271	718	409
Deri ve Deri Mamulleri	4	4	-	287	4.200	917	463	30	10
Diğer Sanayi Ürünleri	-	-	-	76	16	15	6	2	17
Elektrik - Elektronik	5 698	5 876	4 163	1 247	2 734	1 001	2 958	388	1 086
Hah	1 212	802	1 233	1 055	828	565	248	11	29
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	31 246	47 021	180 201	282 114	254 387	71 930	26 147	27 632	72 267
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	10 015	6 750	45 073	25 629	17 662	30 886	22 403	10 504	13 908
İklimlendirme Sanayii	122	116	343	275	84	64	47	286	76
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	6 666	3 916	5 694	7 894	5 428	3 082	10 789	14 598	10 557
Kuru Meyve ve Mamulleri	66	9	2	7	45	30	1	9	-

Maden ve Metaller	216	139	908	490	295	897	1 114	832	101
Makine ve Aksamaları	1 724	1 006	477	1 128	776	960	1 002	1 773	1 001
Meyve Sebze Mamulleri	123	76	78	74	2	25	19	14	7
Savunma ve Havacılık Sanayii	2	-	-	-	17	0.03	0.32	-	6
Su ürünleri ve Hayvancılık Mamulleri	-	-	-	-	121	20	3	8	-
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	251	1 498	54	432	3 069	837	323	261	12
Tekstil ve Hammaddeleri	9 130	7 142	5 513	7 697	9 819	3 257	6 899	4 279	3 670
Yaş Meyve ve Sebze	2	30	129	42	28	164	28	338	185
Zeytin ve Zeytinyağı	6	11	29	4	0.42	-	24	0.42	6
Fındık ve Mamulleri	-	64	-	-	-	8	2	-	0.31
Tütün	-	-	-	-	0.31	-	-	-	-
TOPLAM	69 973	79 574	249 446	332 988	305 093	120 256	75 923	66 723	105 552

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo 2.4 verilerine göre, tarım sektöründe bitkisel ürünler grubunda yer alan hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri tarım sektöründe dış ticarete en yüksek payı olan alt sektördür.

Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri sektörünün ihracat verileri incelendiğinde 2012 yılında 10 milyon dolar değerinde ihracat yapılırken aynı yıl sektör içerisindeki ağaç mamulleri ve orman ürünlerinden 2 milyon dolar değerinde ihracat yapılmıştır.

Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri sektörü 2012-2020 yılları arasında ihracat değerleri genel olarak azalan bir seyir göstermekle beraber, 2013 bir önceki yıla

göre %30 azalmayla 7 milyon dolar civarında gerçekleşmiş olup son yedi yılın en düşük seviyesindedir. Bir sonraki yıl 2014'de %540 artış göstererek son 20 yılın en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir.

Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri sektöründe, 2020 yılında 14 milyon dolara yakın gerçekleşen ihracat ile birlikte önceki döneme göre %32 civarında bir kâr elde edilmiştir.

Sanayi sektörü içerisinde tarıma dayalı işlenmiş ürünler grubunda yer alan tekstil ve hammaddeleri bu grup içerisinde yer alan deri ve halı ürünlerinden daha yüksek getiri sağlamaktadır ve sektör grubu içerisinde ihracat seviyesi en yüksek alt sektördür.

Tekstil sektörünün dünya ticaretinde önemli bir konumda olması nedeniyle ülkemizde de üretimin teşvik edilmesiyle beraber tekstil sektörü üretimlerinin farklı illere yayılması hedeflenmektedir. Böylece Adıyaman gibi illerde yatırımların artmasıyla ülke ihracatına katkı sağlanmaktadır.

Adıyaman'da tekstil sektörü ihracatına bakıldığında 2012 yılında 9 milyon dolar ihracat değeri elde edilen tekstil sektörü ardından iki yıl azalma göstermesine rağmen 2015 yılında ve 2016 yıllarında sırasıyla 8 milyon ve 10 milyon dolar kazanç sağlanmıştır. 2017 yılında 3 milyon dolar civarında bir önceki döneme göre -%66 oranında azalmıştır. 2018 yılında tekstil sektöründe 7 milyon dolar elde edilen ihracat geliri 2019 ve 2020 yıllarında azalan seyir göstermiştir.

Sanayi sektörü içerisinde kimyevi maddeler ve mamulleri ihracatı incelendiğinde tekstil sektörüne oranla daha fazla gelir elde edildiği görülmektedir. 2018 yılına kadar tekstil sektörü ihracatı gelirlerinden daha az gelir sağlanan kimyevi maddeler yani petrol ürünleri 2018 yılıyla beraber dolar ve petrol fiyatlarının yükselmesiyle son üç yılda tekstil sektöründen daha fazla ihracat geliri elde edilerek sanayi sektöründe en fazla ihracat geliri sağlanan ikinci alt sektör olmuştur.

Sanayi sektörüne ve toplam ihracat değerlerine bakıldığında en yüksek gelir sağlanan alt sektörün hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri olduğu görülmektedir. Bu sektörün ihracat değerleri incelendiğinde her yıl diğer sektörlerden daha fazla dış ticaret yapılmıştır. Bu durum sektörün ilde en yüksek ihracat payına sahip sektör olduğunu göstermektedir.

Hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerinin ihracat değerleri incelendiğinde 2012-2016 yılları arasında düzenli bir artış olduğu gözlenmektedir. 2016 yılında bir önceki döneme göre %9.8'lik bir azalış söz konusudur. 2017 yılında ise azalış bir önceki yıla göre %72

oranında gerçekleşmiştir. 2019 yılında 28 milyon dolar kazanç sağlanan ihracat geliri 2020 yılında önceki yıla göre %161’lik artış göstererek 72 milyon dolar değerinde olmuştur.

2.1.3. Adıyaman İlinin İthalat Rakamları ve Dağılımı

Adıyaman ilinin ithalat rakamları ve ithalatın dağılımının verileceği bu bölümde ithalatın ihracat rakamlarının gerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum il ekonomisi açısından olumludur. Adıyaman ili ithalat verilerine aşağıdaki tablodan ulaşabiliriz.

Tablo 2.5. *Adıyaman İli İthalat Rakamları*

YILLAR	İTHALAT DEĞERİ (\$)
2002	18 275
2003	30 196
2004	24 046
2005	24 799
2006	45 313
2007	51 658
2008	36 292
2009	33 336
2010	85 425
2011	88 959
2012	35 585
2013	44 037
2014	51 280
2015	42 898
2016	51 820
2017	89 088
2018	41 835
2019	38 773
2020	67 091

(Kaynak: TÜİK, 2021)

Tablo 2.5 verileri bazında Adıyaman ilinin 2002-2020 yılları ithalat verileri incelendiğinde ithalatın en yüksek olduğu yıllar 2011 ve 2017 yılı ile 89 milyon dolar

olmasına rağmen 2012 yılında 35 milyon dolar ve 2018 yılında ise 41 milyon dolar seviyesinde olmuştur. Bu yıllar arasında ithalatın en düşük olduğu yıl 18 milyon dolar ile 2002 yılı olmuştur.

Tablo 2.6. Adıyaman İli İthalatı Sektörlere Göre Dağılımı

Fasıl Adı	İthalat Miktarı (\$)	Sektörlerin İl İthalatındaki Payı (%)
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuk ürünleri	12 841 600	31
Canlı hayvanlar	8 753 909	21
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	8 287 690	20
Plastikler ve mamulleri	4 409 963	11
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon, aksam-parça-aksesuarı	2 215 843	5
Sentetik ve suni devamsız lifler	902 694	2
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	754 630	2
Yağlı tohum ve meyvalar, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	748 793	2
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülâsalar, tanenler, boyalar, pigmentler, vb., mürekkepler	523 766	1
Diğer	2 396 483	5
TOPLAM	41 835 371	100

(Kaynak: Adıyaman Valiliği, 2019)

Adıyaman ilinde ithal edilen ürün grubuna bakıldığında ise pamuk, pamuk ipliği ve pamuk ürünleri 12 milyon dolar ve %30 oranla il içindeki ithalat payı ile ithal ürünler içinde ilk sırayı almaktadır. İthal ürünler içerisindeki en düşük pay ise %1 sektör ithalat payı ve 520 bin dolar civarında ithalat miktarıyla boyacılıkta kullanılan malzemeler grubu son sırada yer almaktadır.

İthalat ürünlerinde dikkati çeken detaylardan biri de canlı hayvan ithalatıdır. Ülkemiz cumhuriyetin ilanı ile birlikte temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmasına rağmen gelişen teknoloji ve inovasyon ve değişen hayat koşulları göz önüne alındığında şehir hayatının çekiciliği, yeni üniversitelerin kurulması ile beraber gençlerin okuma isteği köyden kente göçlere neden olmuş böylece tarım ve hayvancılık sektöründe aksamalar meydana gelmiştir. Aynı gelişmeler Adıyaman ilinde de gerçekleştiği için Adıyaman ilinde canlı hayvan ithalatı, ithalat sektöründe 9 milyon dolar ile sektör içerisinde % 21 pay oranıyla ikinci sırayı almıştır.

2.1.4. Adıyaman İli İhracatının Gelişmiş Ülkelere İhracatı

Adıyaman ili ihracatında Türkiye ile doğru orantılı olarak ilk sırada Almanya ülkesinin yer alması, ilin ülke ekonomisine katkısını olumlu yönde etkilemektedir. Aşağıda yer alan tabloda 2019 ve 2020 yıllarına ait ihracat verileri gösterilmiştir.

Tablo 2.7. Adıyaman İlinin Gelişmiş Ekonomiye Sahip 10 Ülkeye İhracatı (1 000\$)

ÜLKELER	2019	2020	DEĞİŞİM ORANI(%)
ABD	1 480	2 523	+70.4
ALMANYA	2 493	5 022	+101.4
BİRLEŞİK KRALLIK	2 842	3 976	+39.9
BREZİLYA	-	45	+100
ÇİN	376	8	-97.7
FRANSA	2 832	1 498	-47.1
HİNDİSTAN	-	28	+100
İTALYA	4 022	2 720	-32.4
JAPONYA	-	-	-
KANADA	225	232	+3.5

(Kaynak: TİM, 2021)

Adıyaman ilinin gelişmiş ekonomiler sınıfında ilk on ülkeye ihracat verilerinin paylaşıldığı tablo 2.7 verilerine göre 2019 yılında İtalya, 2020 yılında ise Almanya en çok ihracat yapılan ülkedir. Almanya'ya 2019 yılında 2 milyon dolar seviyesinde ihracat yapılırken 2020 yılında %100'ün üzerinde bir artışla 5 milyon dolar değerinde ihracat yapılmıştır. Birleşik Krallık ülkesine 2020 yılında bir önceki döneme göre %40 oranında artışla 4 milyon dolar seviyesinde ihracat yapılırken aynı yıl ABD ülkesine %70 artışla 2,5 milyon dolar ihracat yapılmıştır. Kanada ülkesine yapılan ihracat 2020 yılında %3,5 artmıştır.

İtalya ülkesine 2019 yılında yapılan 4 milyon dolar değerinde ihracat, 2020 yılında %32 azalmıştır. Çin'e yapılan ihracat 376 bin dolar iken 2020'de %97'lik bir azalma olmuş ve 8 bin dolar seviyesinde ihracat yapılmıştır. İlin Fransa ihracatı da 2020 yılında bir önceki döneme göre azalma gösteren ülkelerdendir.

Brezilya ve Hindistan ülkelerine 2019 yılında ihracat gerçekleşmemiş 2020 yılında ise Brezilya ülkesine 45 bin dolar, Hindistan ülkesine ise 28 bin dolar değerinde ihracat yapılmıştır. Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre Adıyaman ilinin, Japonya ülkesine ihracatı son 10 yılda sadece 2016 yılında, 7 bin dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

2.1.5. Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği İhracat Rakamları

Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği, Adıyaman ilinin de yer aldığı 8 ilin ihracat rakamlarını vermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Siirt, Mardin, Kilis ve Şırnak illerinden oluşmaktadır. Fakat birliğe bağlı iller içerisinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında bulunan Kahramanmaraş ve Malatya illerinin ihracatı yer almakta, bölge içerisinde bulunan Batman, Siirt ve Şırnak illerinin ihracat rakamları ise yer almamaktadır. Tablo 2.8'de GAİB yıllık ihracat rakamları gösterilmektedir.

Tablo 2.8. GAİB Yıllık İhracat Rakamları (1 000 \$)

YILLAR	İHRACAT	DEĞİŞİM(%)	PAY(%)
2001	640 437	-	-
2002	584 891	-8.7	1.6
2003	903 555	+54.5	1.9
2004	1 392 086	+54	2.2

2005	1 922 189	+38.1	2.6
2006	2 238 565	+16.5	2.6
2007	2 841 611	+27	2.7
2008	3 898 721	+37.3	3.1
2009	3 863 944	-0.9	4
2010	5 160 388	+33.5	4.6
2011	7 040 520	+36.6	5.3
2012	8 208 473	+16.7	6
2013	9 364 853	+14.2	6.4
2014	9 010 903	-3.7	6
2015	8 422 134	-6.5	6.3
2016	7 778 937	-7.5	5.9
2017	8 066 056	+3.8	5.5
2018	8 481 081	+5.2	5.2
2019	8 919 520	+5.3	5.4
2020	9 281 350	+4.1	5.9

(Kaynak: TİM, 2021)

GAİB ihracat rakamları değerlendirildiğinde 2001 yılında 640 milyon dolar gerçekleşen ihracat 2002 yılında %8.7 azalarak 584 milyon dolara düşmüştür. 2002-2008 döneminde ülke genelinde artan ihracat rakamları Güneydoğu Anadolu Bölgesi İhracatçılar Birliği'nin de ihracat rakamlarına yansımış ve 2008 yılına kadar artarak devam etmiştir. Birliğin 2009 yılında bir önceki döneme göre %0.9 oranında bir azalma olsa da bölgenin ihracatının ülke içerisindeki payı artarak %3.1 seviyesinden %4 seviyesine yükselmiştir.

2010-2013 döneminde ihracatın artış göstermesi sonucu birliğin ülke içerisindeki ihracat payı da yükselmiştir. 2010 yılında birliğin ülke ihracatı içerisindeki payı %4.6 oranında gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bu oran %6.4 seviyesine yükselmiş ve birliğin ülke içerisindeki payının en yüksek orana çıktığı yıl olmuştur.

2014-2016 yılları arasında ihracat rakamları azalmaya başlamıştır. 2014 yılında 9 milyar dolar gerçekleşen ihracat bir önceki döneme göre %3.7 oranında azalmıştır. 2015 yılında %6.5 oranında azalma ve 8.4 milyar dolar ihracat yapılmıştır. İhracat 2016 yılında %7.5 oranında azalarak 7.7 milyar dolar değerinde yapılmıştır. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi İhracatçılar Birliği'nin ülke içindeki ihracat payı %5.9'a düşmüştür.

Birliğin 2017 yılından itibaren ihracat rakamlarında bir artış söz konusudur. 2017 yılında 8 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat 2020 yılın gelindiğinde 9.2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında birliğin ülke içerisindeki ihracat payı sırasıyla %5.5 ve %5.2 seviyesine düşmüştür. 2019 yılında bu pay %5.4 seviyesine yükselmiş ve 2020 yılında ise bu rakam %5.9 oranına ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İHRACATINA ADIYAMAN İLİNİN KATKISI, ADIYAMAN İLİ DIŞ TİCARET RAKAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE ADIYAMAN İLİ İHRACATINDA POTANSİYEL SEKTÖRLER

Bu bölümde; Adıyaman ilinin Türkiye’nin ihracatına katkısı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ihracatına katkısı, Adıyaman ili ihracatında potansiyel sektörler ve Adıyaman ili ihracat ve ithalat rakamlarının karşılaştırılması yer alacaktır. Böylece ilin ticaretinin ne durumda olduğu, ülke içerisinde katkısının ne düzeyde olduğu sorularına yanıt verilmeye çalışılacaktır.

3.1. TÜRKİYE’NİN İHRACATINA ADIYAMAN İLİNİN KATKISI

Türkiye dış ticaretinde, her ülkede görüldüğü gibi, bölgelerarası gelişmişlik farklarından dolayı her bölgenin, her ilin dış ticarete katkısı farklı olabilmektedir. Adıyaman ili coğrafi konumu, demografik yapısı ve gelişmişlik seviyesinin düşük olması, ilin Türkiye dış ticaretine katkısının düşük oranlarda kalmasına neden olmaktadır. Tablo 3.1’de Türkiye’nin ihracatında Adıyaman ilinin katkısı gösterilmektedir.

Tablo 3.1. *Türkiye’nin İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı (1 000 \$)*

Yıllar	Türkiye İhracatı	Adıyaman İhracatı	Adıyaman Payı(%)
2004	64 010 231	3 959	0.0062
2005	73 426 151	5 554	0.0076
2006	85 761 134	6 906	0.0081
2007	105 925 486	8 960	0.0085
2008	127 498 828	45 609	0.036
2009	101 629 000	52 146	0.052
2010	113 685 989	71 934	0.063
2011	134 571 338	72 160	0.054
2012	151 860 846	69 973	0.046
2013	151 707 002	79 621	0.053

2014	157 622 057	249 445	0.16
2015	143 729 741	332 988	0.23
2016	142 138 850	305 091	0.22
2017	156 782 257	120 254	0.077
2018	168 087 637	75 922	0.045
2019	180 468 488	66 724	0.037
2020	169 514 167	105 553	0.062

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo 3.1’de yer alan verilerde, Türkiye’nin ihracatı içerisinde Adıyaman ilinin katkısının en yüksek olduğu yıl %0.23 oranla 2015 yılında gerçekleşmiştir. %0.16 ve %0.22 oranlarla 2014 ve 2016 yılları da Adıyaman ilinin, Türkiye ihracatındaki en yüksek katkısının olduğu ilk üç dönemler arasındadır. Adıyaman ilinin Türkiye ihracatında payının en yüksek oran olduğu yıllarda Adıyaman ili ihracatı en yüksek ihracat değerlerine ulaşmıştır. 2004-2007 dönemi, Adıyaman ilinin, Türkiye ihracatına katkısının en düşük olduğu yıllardır.

3.1.1.Güneydoğu Anadolu Bölgesi İhracatına Adıyaman İlinin Katkısı

Adıyaman ili dış ticarete rekabet gücü zayıf bir ildir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa büyük şehirleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında yer alan Malatya ve Kahramanmaraş büyük şehirleri ile sınır komşusu olduğundan rekabet gücünü arttırmalıdır. Gelişmişlik düzeyi bakımından da bu illerin gerisinde yer alan Adıyaman ilinin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ihracatındaki payı %4 seviyesini geçmemekte ve çok düşük düzeyde kalmaktadır.

Tablo 3.2. GAİB İl Bazında İhracat Rakamları (1 000 \$)

İLLER	2016	2017	2018	2019	2020
Gaziantep	6 258 347	6 552 854	6 939 031	7 471 843	7 935 814
Mardin	904 506	934 146	875 419	794 994	903 933

K.Maraş	850 105	948 046	1 005 498	926 806	855 121
Malatya	343 555	354 952	339 552	379 424	301 147
Diyarbakır	168 691	191 878	216 024	168 273	155 896
Şanlıurfa	183 049	145 655	146 840	133 647	133 079
Adıyaman	305 091	120 254	75 922	66 724	105 553
Kilis	132 865	74 487	52 163	55 347	44 400

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo 3.2'deki veriler incelendiğinde, Gaziantep ilinin Türkiye ihracatında milyar dolarla ihracat yapan sayılı iller arasında olduğu görülmektedir. Gaziantep ili yıllık 6 milyar dolar ile 8 milyar dolar arasında yapmış olduğu ihracatla Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplam ihracatının yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır.

Tabloda Kahramanmaraş ili, yıllık bir milyar dolara yakın ihracatla Gaziantep ilinden sonra en fazla ihracatı olan ildir. Bölge bazında ise Gaziantep ilinden sonra en fazla ihracatı olan il ise Mardin ilidir.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde 5 yılda ihracatı bir önceki döneme göre sürekli artarak devam eden il Gaziantep ilidir. Bu durum Gaziantep ilinin sanayi ve ticarete çok geliştiğini göstermektedir. Diğer illerin 5 yıldaki ihracat rakamları ise dalgalı bir seyir göstermiştir.

Adıyaman ilinin 2016 yılındaki 305 milyon dolar ihracatı, Şanlıurfa ve Diyarbakır büyük şehirlerinin ihracatını geride bırakırken 2017 yılında %60 oranında azalarak 120 milyon dolara düşmesi ve sonraki iki yıl da bu azalışın devam etmesi neticesinde Adıyaman ili Kilis ilinden sonra ihracatı en düşük il konumundadır.

2020 yılında Gaziantep ilinin ihracat rakamlarındaki artışın devam etmesiyle beraber Mardin ve Adıyaman'ın ihracatında da bir önceki yıla göre artış yaşanması Adıyaman ilinin çevre illerle rekabet edebilmesi açısından umut vermektedir. Bu durumu daha iyi analiz edebilmek için tablo 3.3'de Adıyaman ilinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ihracatına katkısı özetlenmiştir.

Tablo 3.3. GAB İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı (1 000 \$)

Yıllar	GAB İhracat	Adıyaman İhracat	Adıyaman Payı(%)
2004	1 392 086	3 959	0.3
2005	1 922 189	5 554	0.3
2006	2 238 565	6 906	0.3
2007	2 841 611	8 960	0.3
2008	3 898 721	45 609	1.2
2009	3 863 944	52 146	1.3
2010	5 160 388	71 934	1.4
2011	7 040 520	72 160	1.02
2012	8 208 473	69 973	1
2013	9 364 853	79 621	1
2014	9 010 903	249 445	3
2015	8 422 134	332 988	4
2016	7 778 937	305 091	4
2017	8 066 056	120 254	1.5
2018	8 481 081	75 922	1
2019	8 919 520	66 724	0.7
2020	9 281 350	105 553	1.1

(Kaynak: TİM, 2021)

Tablo incelendiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ihracatında Adıyaman ilinin payı çok düşük düzeydedir. 2004-2013 yılları arasında bölge ihracatı 2009 yılında sabit kalmış diğer yıllarda ise artarken, il ihracatı 2012 yılındaki düşüşün dışında sürekli artış

eğiliminde olmuştur. Bu 10 yıl içerisinde ilin ihracatının bölge ihracatına katkısı ortalama %0.8 düzeyindedir.

Adıyaman ilinin bölge ihracatına katkısının en yüksek olduğu yıllar 2014 yılında %3, 2015 ve 2016 yıllarında ise %4 oranla gerçekleşmiştir. İlin bölge ihracatına katkısının en yüksek düzeye eriştiği yıllarda bölgenin ihracat rakamlarında azalma eğilimi görülürken, ilin ihracat rakamlarında artış olduğu gözlenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Adıyaman ilinin son 4 yıldaki ihracat rakamları incelendiğinde, bölge ihracatında her yıl düzenli artışın olması ve il ihracatının 2020 yılındaki artış dışında, düşüş seyrinde olmasından dolayı, ilin bölge ihracatına olan katkısı 4 yıl içerisinde %4 düzeyinden ortalama %1 düzeyine düşmüştür.

3.2. ADIYAMAN İLİ EKONOMİK YAPISI

Adıyaman ilinin ihracatında potansiyel sektörlerin hangileri olduğunu daha iyi anlamak için sektörlerin genel özelliklerini incelemek yararlı olacaktır. Burada tarım ve sanayi sektörleri alt sektör itibarıyla incelenecektir.

3.2.1. Adıyaman İli Ekonomisinde Tarım Sektörü

Adıyaman ili ekonomisi genellikle tarıma dayalıdır. İl ekonomisinin tarıma dayalı olmasıyla beraber sanayinin gelişmemiş olması, il ihracatında tarım ürünlerinin ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ağırlığı ön plandadır.

Adıyaman ilinin tarım yapısı değerlendirildiğinde çiftçi kayıt sisteminde kayıtlı çiftçi sayısı 28 967 kişidir. Adıyaman'ın toplam yüzölçümü 7 milyon 337 bin dekar (7 binkm2) alandır. Bu alanın 2 244 554 dekarı alan tarım alanıdır. Toplam tarım alanının 879 900 dekarı mera alanı, 14 882 dekarı nadas alanıdır. Adıyaman ilinde orman alanı ise 1 585 810 dekadır. (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).

Tablo 3.4. Adıyaman İli Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları

Yıllar	2002		2020		2021	
Üretim Yapılan Alan	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
Meyve	388 160	34 912	541 286	159 412	570 896	183 624

Sebze	58 680	120 272	58 688	144 777	70 623	182 982
Tarla	2 500 890	580 418	1 704 035	520 953	1 577 931	469 225

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Adıyaman ilinde tarla ürünlerinin üretim alanı ve miktarı, meyve ve sebze ürünlerinin üretim alan ve miktarı toplamından daha fazladır. Tarla ürünleri üretimi alanı 2002 yılında 2.5 milyon dekar alandan 2021 yılında 1.5 milyon dekar alana düşmüştür. Üretim miktarı 2002 yılında 580 bin ton iken 2020 yılında 520 bin tona 2021 yılında ise 470 bin tona düşmüştür.

Meyve ürünlerinin üretim alanı 2002 yılında 388 bin dekar, üretim miktarı 35 bin ton olurken 2020 yılında üretim alanıyla beraber üretim miktarında da artış olmuş 540 bin dekar alandan 160 bin tona yakın üretim gerçekleşmiştir. 2021 yılında artış hem üretim alanında hem de üretim miktarında devam etmiştir.

Sebze ürünlerinin üretim alanı ise 2002 ve 2020 yıllarında göre birbirine yakın düzeylerdedir. Üretim miktarlarında ise 2020 yılında 2002 yılına göre 20 bin ton üzerinde bir artış gerçekleşmiş olup sebze üretimi 145 bin ton düzeylerindedir. 2021 yılında bir önceki döneme göre hem üretim alanında hem de miktarında artış olmuştur. Adıyaman ilinde sebze üretim alanı meyve üretim alanından daha az olmasına rağmen miktar olarak 2002 yılında sebze üretimi meyveden daha fazla gerçekleşmiştir. 2020 ve 2021 yıllarında ise meyve üretim miktarlarına yakın düzeyde ürün elde edilmiştir.

Tablo 3.5. Adıyaman İli 2021 Yılı Tarla Ürünleri Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Buğday	17 650 000	196 698	1.1
Arpa	5 750 000	161 851	2.8
Pamuk (Kütlü)	2 250 000	30 879	1.4
Mısır (Dane)	6 750 000	22 404	0.3
Nohut	475 000	19 706	4.1

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Adıyaman ilinin 2021 yılı tarla ürünleri üretim verileri değerlendirildiğinde, Türkiye’de ve Adıyaman ilinde üretimi en az gerçekleşen ürün nohut olmuştur. İlde nohut üretiminin Türkiye üretimi içindeki payı %4 oranında gerçekleşmiştir ve ülke üretimine en yüksek katkıyı veren tarla ürünü olmuştur. Tarla ürünleri içerisinde hem ülke bazında hem de il düzeyinde en fazla üretimi olan ürün buğday ürünüdür. Adıyaman ilinin Türkiye buğday üretimi içindeki payı %1.1 oranındadır.

Tablo 3.6. *Adıyaman İli 2021 Yılı Meyve Üretim Verileri*

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Üzüm	3 670 000	66 384	1.8
Badem	178 000	39 109	22
Nar	647 676	38 470	5.9
Trabzon Hurması	77 131	9 107	11.8
Antep Fıstığı	119 355	5 907	4.9

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Adıyaman ilinin 2021 yılı meyve ürünleri üretimi değerlendirildiğinde ilde üretimi en fazla olan ürünün üzüm olduğu gözlenmektedir. Ülke üretiminde de üzüm en fazla üretilen meyve ürünü olduğundan ilin ülke meyve üretimi içindeki payı en az olan ürün üzumdür (%1.8). Ülke meyve üretimi içinde badem üretiminin düşük düzeyde olması il bazında ise badem üretiminin en fazla üretimi yapılan meyve ürünlerinden olması değerlendirildiğinde ilde badem üretiminin ülke üretim içindeki payı %20 oranını geçmekte ve ülke üretimine büyük katkı sağlamaktadır.

İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)’nın badem raporunda, 2018 TÜİK verilerine göre Adıyaman 58 430 dekar badem üretim alanına sahiptir ve Türkiye badem ekim alanında ilk sırada yer almaktadır. Dikim alanının %48’lik kısmı Kahta ilçesinden %21’lik kısmı ise Besni ilçesinden karşılanmaktadır. İlde ağaç başı verim ortalaması (10 kg), Türkiye ortalamasının (12 kg) altındadır. Verimi yükseltmek için üretimde yenilikçi ve inovatif teknikler uygulanmalı, çiftçilere saha eğitimi verilmelidir. Adıyaman ilinde badem ihracatı istenilen düzeyde değildir. Sektörel dış ticaret firmalarının kurulması, dış ticarete

uzmanlaşma ve ihracata yönelik devlet desteklerinden azami ölçüde faydalanılarak sorunlara çözüm getirilebilir ve üretim verileri dış ticaret rakamlarına yansıtılabilir (İKA, 2019: 15-16, 21).

Tablo 3.7. Adıyaman İli 2021 Yılı Sebze Üretim Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Karpuz	3 468 717	126 720	3.7
Kavun	1 638 638	16 912	1
Biber	3 091 295	16 339	0.5
Domates	13 095 258	8 089	0.1
Salata	1 890 160	6 447	0.3
Genel Toplam	31 177 124	144 777	0.5

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Adıyaman ilinde, sebze ürünleri üretimi tarımda ülke içerisinde en düşük paya sahip sektördür. İl düzeyinde karpuz, 127 bin ton ile üretimi en fazla olan ürün olmakla beraber %3.7 pay oranı ile ilin, ülke sebze üretimi içinde en yüksek payının olduğu üründür. Türkiye’de üretimi en fazla yapılan sebze domates ürünü olmakla birlikte bu durum Adıyaman ili için tam tersi bir durumdur. Domates ürünü salata ile beraber ilde üretimi en az gerçekleşen ürün olduklarından dolayı ülke üretim içindeki payı en düşük olan ürünlerdir.

Tablo 3.8. Adıyaman İli Hayvan Yetiştiriciliği Verileri

CİNS	2002	2020	2021
Arı Kovanı	37 905	65 343	75 411
Büyükbaş Hayvan	78 248	146 860	111 470
Kanatlı Hayvan	509 600	272 038	190 112
Küçükbaş Hayvan	396 202	412 242	368 544

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden hareketle oluşturulan tabloya göre Adıyaman ilinde 2002 yılında en fazla kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapılırken 2020 ve 2021 yıllarında en fazla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. İlde faaliyeti en az yapılan sektör arı kovanı yetiştiriciliğidir.

Küçükbaş yetiştiriciliğinde, keçi türünde kıl keçisi yetiştiriciliği yapılırken tiftik yetiştiriciliği yapılmamaktadır. Koyun yetiştiriciliğinde ise merinos ve yerli koyun yetiştirilmektedir. (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).

Adıyaman ilinde hayvancılık sektöründe hayvan dışkısından biyogaz üretimi yapan işletme bulunmamaktadır. Adıyaman’da hayvan atıklarında enerji ve ısınmak için doğalgaz üretimi mevcut değildir. Adıyaman ilinde damızlık ve besi hayvanı ithalatı gelişmiş olup yerli olmayan hayvan varlığından sayısal bir artış vardır. Yatırımcılar barınak ve işletmelerini büyük sermayeler ortaya koyarak yaptıklarından buraların boş kalmaması için fiyatları yüksek de olsa damızlık ithal etmektedirler. Fakat henüz faaliyetin başında olmalarına rağmen zarara uğramaktadırlar (Mundan vd. 2017: 241,242).

Adıyaman ilinde 1993 yılında Atatürk Barajı’nın yapılması sonucunda 81.700 ha’lık bir göl yüzeyi oluşmuştur. Kültür balıkçılığı, doğal göl, baraj ve göletlere atılan balıklarla gelişme göstermektedir. Bölge balıkçılığı hasılası içerisinde Adıyaman ilinin payı %39 olmasına rağmen ülke içindeki payı %0.53 oranında çok düşük düzeyde kalmıştır. Ayrıca ilde kümes hayvancılığının da gelişmediği söylenebilir. İlde arıcılık faaliyetleri ülke genelinde olduğu gibi dağlık ve ormanlık arazilerde yapılmaktadır. Bal üretiminde Adıyaman ilinin ülke içerisindeki payı %0.57 oranla çok düşük seviyelerdedir. Bölge bazında bu oran %20.1 seviyelerindedir. Ayrıca ilde kovan başına düşen bal üretim miktarı da ülke ortalamasının çok altındadır (Aytekin, 2009: 45).

Tablo 3.9. *Adıyaman İli Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi İşletme Sayısı*

KONU	SAYI	KONU	SAYI
Süt ve Süt Ürünleri	36	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	66
Et ve Et Ürünleri	5	Makarna ve İrmik Üretimi	-
Su Ürünleri İşleme	-	Yumurta Paketleme	12
Meyve-Sebze işleme- paketleme	16	Dondurulmuş Gıda	1

Hububat ve Bakliyat Üretimi	2	Hazır Yemek, Tabldot Yemek	63
Katı ve Sıvı Bitkisel Yağ	1	Hazır çorba ve bulyon, puding, toz Karışımlar, mayonez, sos vb.	1
Şeker Üretimi (paketlenme hariç)	-	Kuruyemiş ve Çerezler	42
Zeytinyağı	3	Baharat İşleme	6
Konserve ve Salça	1	Alkolsüz İçecekler	3
Fermente ve salamura ürün üretimi	3	Alkollü İçecekler	-
Pastacılık ve unlu mamuller Ürünleri Üretimi	114	Bal, polen, arı sütü ve temel petek Üretimi ve ambalajlama	1
Nişasta ve Nişasta mamulleri	-	Gıda Katkı ve Aroma Maddeleri	1
Bisküvi, Çikolata, Kakaolu ve Benzeri Ürünler	-	Gıda ile Temas Eden Maddeler	4
Un üretimi	23	Yem	174
Unlu mamuller üretimi	113	Diğer	-

(Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022)

Tarıma dayalı sanayi işletme sayısı incelendiğinde ilin ekonomik yapısına bağlı olarak yem ürünleri üretimi sanayisi 174 işletmeyle en fazla işletmesi olan sektördür. Bununla beraber en fazla tarıma dayalı sanayi işletmeleri içerisinde ilk üç sırada bulunan pastacılık ve unlu mamuller ürünleri üretimi işletme sayısı 114, unlu mamuller üretimi işletme sayısı ise 113'dür.

Tarıma sektöründe hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, ihracatı en fazla olan tarım ürünü olmasına rağmen il düzeyinde hububat ve bakliyat üretimi işletme sayısı 2 ile sınırlı kalarak çok düşük düzeydedir.

3.2.2. Adıyaman İli Ekonomisinde Sanayi Sektörü

Adıyaman ilinde sanayi kolunda gelişmelerin yaşanması 1980'li yılların ortalarından itibaren olmakla birlikte esas gelişmenin 2000 yılı sonrasında kendini gösterdiği söylenebilir. Adıyaman imalat sanayinde 2001 yılı verilerine göre 98 işletmenin faaliyet göstermekte olduğu ve 5124 kişinin istihdam edilmekteyken 2011 yılında işletme sayısının 259'a yükseldiği %164'lük bir artış sağlandığı görülmektedir. İstihdam miktarında ise kişi sayısı 10 633 kişiye ulaşarak %108'lik bir artış yaşanmıştır. Adıyaman ili imalat

sanayinde tekstil kolunun 2001 yılında 41 olan sanayi işletmeleri 2011 yılında %124 artışla 92'ye çıkmış, bu alanda çalışan kişi sayısı ise 4112'den yaklaşık 5900 kişiye yükselmiştir. Gıda sanayi uzun yıllar sanayi işletmeleri sayısı bakımından ilk sırada yer almış olmasına rağmen özellikle tekstil kolunda yaşanan gelişmeler sonucu ikinci sıraya gerilemiştir. Gıda sanayi 2001 yılında mevcut sanayi işletmelerinin %35'ini oluştururken 2011 yılında bu oran %21'e gerilemiş ve istihdamdaki payı da %9 oranından %7'ye düşmüştür (Bakırcı, 2012: 48).

Adıyaman Valiliği verilerine göre, ilde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletme sayısı 449'dur. İl toplam sanayi işletmesi arasında %0.3'lük oran ile sanayisi gelişmekte olan iller arasındadır. İldeki sanayi işletmelerinde 13 267 kişi istihdam edilmektedir. Sanayi işletmelerinin sektörel dağılımında ilk iki sırayı %24 ile tekstil ürünleri imalatı, %21 ile gıda ürünleri imalatı sektörleri oluşturmaktadır. Diğer sektörlerin ağırlığına bakıldığında; %18 ile taş ve toprağa dayalı ürünler ve %12 enerji sektörleri de sanayide orta ölçekte ağırlığı bulunan sektörlerdendir. %8 ana metal (demir çelik ve demir dışı metaller), %6 mobilya imalatı, %4 oranında petrol ürünleri imalatının ağırlığı hafif ölçek olarak değerlendirilebilir. %2 lastik ve plastik ürünleri imalatı, %1 kimyasal ürünler (kimyagübre), %1 makine imalatı, tarım makineleri, elektrikli makineler, %3 diğer (çimento, kâğıt ve kâğıt ürünleri, deri ve deri ürünleri) ilde sanayi sektöründe payı en az olan imalat sektörleridir. Bölgelere göre bir değerlendirme yaptığımızda sanayi işletmelerinin; %38.8 Marmara Bölgesi'nde, %21.5 İç Anadolu Bölgesi'nde bulunmakta bu bölgeleri %14.2 ile Ege Bölgesi, %9.6 oranla Akdeniz Bölgesi ve %8.5 ile Karadeniz Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi %4.6 oranla ve Doğu Anadolu Bölgesi %2.7 oranla sanayileşmenin en az olduğu bölgelerdir. Adıyaman ilinde bulunan sanayi işletmelerinin %28'i mikro ölçekli, %58'i küçük ölçekli, %12'si orta ölçekli, %2'si büyük ölçekli işletmelerdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi sanayi işletmelerinin %5.88'i Adıyaman ilinde yer almaktadır (Adıyaman Valiliği, 2019).

Adıyaman ili ekonomisi ağırlıkla tarıma dayalı olmasına rağmen sanayi sektörü yatırımları arasında tekstil sektöründe sanayileşmenin yoğunluk arz ettiği görülmektedir. Adıyaman GSYH içerisinde en yüksek payı tarım sektörü aldığından ilin temel geçim kaynağı da tarım ve hayvancılık sektörlerinden karşılanmaktadır. Bu nedenle yapılacak yatırımlar büyük önem taşımaktadır. Sanayi işletmeleri genel olarak ilde yoğunluk gösterirken işletme sermayesi yetersizliğinden çeşitli sıkıntılar oluşmaktadır. İlin yer altı

zenginliği bakımından en önemli ham maddesi petroldür. Adıyaman bölgesinden, Türkiye ham petrolünün ortalama olarak %20'si elde edilmektedir (Apaydın, 2018: 438).

Emeğin yoğun olarak tarım sektöründe ve tekstil ve gıda sektörleri gibi tarıma dayalı sanayiler ve inşaat ve turizm gibi bazı hizmet sektörlerinde ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Düşük teknoloji yoğunluğuna sahip olan bu sektörlerin buna bağlı olarak ücret düzeyi de düşük olarak belirlenmektedir. Ayrıca bu sektörlerin yenilikçi olanakları da zayıf olduğundan genellikle girdi maliyetlerinin daha düşük olduğu az gelişmiş bölgelerde yoğunluğu artmaktadır. Adıyaman ilinin de ekonomisinin ağırlıklı olarak tarım sektörüne dayalı olması kişi başına düşen milli gelirin düşük düzeylerde olmasına neden olmakta ve tekstil ve gıda sektörleri ön plana çıkmaktadır. Fakat bu sektörler rekabete oldukça duyarlı olduğundan son yıllarda zayıflamaya başlamıştır. Bu durum vasıfsız emek ve düşük sermayenin varlığını ortaya koymaktadır. Nüfus artış oranının yüksek olması ve buna bağlı olarak genç nüfus oranının yüksek oluşu nedeniyle il emek-yoğun üretim yapısının bir örneği olmaktadır (Aytekin, 2018: 373).

3.2.3. Adıyaman İli Ekonomisinde Mermer Sektörü

Adıyaman ilinde mermer sektörünün gelişimi değerlendirildiğinde kısa süre içinde sektörün il ekonomisinde ilk sıralara yerleştiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ilde üretimi yaygın olan dünya piyasalarında da rağbet gören 'Adıyaman Emperadoru' mermer çeşidinin pazar değerinden kaynaklanmaktadır. 2012 yılı itibarıyla faaliyette olan ocakların 15 firma tarafından işlettiği belirtilmektedir. Faaliyette olan işletmelerden 1 000 kişi civarında eleman istihdamı yapılmakta bu kişilerin %60-70'i yerel halktan oluşmaktadır. Mermer sektörü ilde nakliye faaliyetinin de gelişmesini sağlamıştır. İlde çıkarılan mermerin %95'den fazlası ihraç edilmektedir. Mermeri ihraç etmek için taşıma işlemi limanlara kadar kamyonlar ile yapılmaktadır. Kamyonlar ham-blok mermeri ocaklardan alıp gemilere yüklemek üzere Mersin Limanına taşımaktadır. 2012 yılında kesin olmamakla beraber 300 000 ton mermerin ihraç edildiği belirtilmektedir. Mermerin tonu yaklaşık 200 dolardan pazarlandığı hesap edilirse sadece mermer sektöründen 60 000 000 dolarlık bir ihracat rakamı ortaya çıkmaktadır. Fakat Adıyaman ilinin ihracat rakamları incelendiğinde bunun resmi rakamlara yansımadağı görülmektedir. (Dadak, Gül, 2012: 20-21).

Adıyaman'da üretimi yapılan mermerin yaklaşık %95'i blok halinde satılmaktadır. Blok halinde satılan bu mermerlerin büyük çoğunluğunun Çin'e satışı yapılmaktadır. Geri kalan %5'lik kısım ise ocak sahipleri tarafından Diyarbakır ve Elazığ'daki kendi

işletmelerine götürülüp blokları ebatlı olarak Kuzey Irak ve Arap ülkelerine satılmaktadır (Dadak, Gül, 2012: 16-17).

3.2.4. Adıyaman İli Ekonomisinde Turizm Sektörü

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında, insanlığın ilk yerleşim yerleri arasında yer alan, pek çok kültüre merkezlik etmiş olan bir kültür ve turizm kentidir. Adıyaman, dünyanın 8. harikası olarak anılan Nemrut Dağı eserleri, Kommagene uygarlığının kalıntıları, dünyanın 4. büyük barajı olan Atatürk Barajı, Çamgazi Barajı, dünya birinciliğine sahip halk oyunları ile öne çıkan bir kenttir. Adıyaman, gelir düzeyi en düşük iller arasında bulunmaktadır. Adıyaman'ın coğrafi özellikleri ve iklimsel faktörleri değerlendirildiğinde turizm çeşitliliği yönünden zenginlik taşımaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde ilin geri kalmışlık yapısının ortadan kaldırılmasında turizm sektörü önemli bir unsur olarak görülmelidir. Yapılan bir çalışmada Adıyaman'a gelen turistlerin kültür turizmi kapsamında 5 milyon dolar civarında döviz bıraktıkları hesaplanmıştır. Bunun yanında av turizmi için elde edilen gelir yıllar içerisinde artış göstererek 2010 yılında 260 000 TL'nin üzerine çıkmıştır. Bu değerler Adıyaman'ın turizm potansiyeli değerlendirildiğinde oldukça yetersizdir. Adıyaman'ın marka kent olarak tescillenmesi, yine Adıyaman'ın ilçelerinden Kahta'nın 2023 yılına kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Kahta Turizm Kenti" ilan edilmesi turizm sektörü kapsamında eşsiz fırsatlar yaratmaktadır (Ukav, 2014: 22-24).

3.3. ADIYAMAN İLİ İHRACATINDA POTANSİYEL SEKTÖRLER

Adıyaman ilinde, tarım, sanayi ve madencilik sektörlerinde hangi sektörlerin ilin dış ticaretine katkısının yüksek olduğu, bu sektörlerden hangi alt sektör gruplarının il dış ticaretinde potansiyelinin olduğu analiz edilmiştir. Tablo 3.10'da bu durumun özeti yapılmıştır.

Tablo 3.10. 2019-2020 Yıllarına Ait Adıyaman İli İhracat Raporu (1 000 \$)

SEKTÖRLER	01.12.2019 31.12.2019	01.12.2020 31.12.2020	DEĞ%	01.01.2019 31.12.2019	01.01.2020 31.12.2020	DEĞ%
I. TARIM	995 510	1 252 784	+25.8	13 858 634	15 366 966	+10.9
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	725 590	1 150 718	+58.6	10 866 072	14 106 690	+29.8

Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamülleri	687 091	1 082 590	+57.6	10 503 837	13 908 258	+32.4
Yaş Meyve ve Sebze	38 499	68 128	+77	338 028	184 697	-45.4
Meyve Sebze Mamülleri	-	-	-100	14 471	7 317	-49.4
Kuru Meyve ve Mamülleri	-	-	-100	9 312	-	-100
Fındık ve Mamülleri	-	-	-100	-	307	-100
Zeytin ve Zeytinyağı	-	-	-100	423	6 112	+1 344
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	-	-	-100	7 781	-	-100
SU ÜRÜNLERİ VE HAYVANCILIK MAMULLERİ	-	-	-100	7 781	-	-100
C. AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	269 920	102 066	-62.2	2 984 781	1 260 276	-57.8
Ağaç Mamülleri ve Orman Ürünleri	269 920	102 066	-62.2	2 984 781	1 260 276	-57.8
II. SANAYİ	3 329 595	8 707 105	+161.5	51 191 798	90 085 161	+76
A. TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	478 775	524 233	+9.5	4 283 898	3 709 070	-13.4

Tekstil ve Hammaddeleri	477 591	524 162	+9.7	4 243 286	3 670 165	-13.5
Deri ve Deri Mamülleri	1 184	-	-100	29 830	9 603	-67.8
Halı	-	71	-100	10 782	29 303	+171.8
B. KİMYEVİ MADDELER VE MAMÜLLERİ	662 165	237 175	-64.2	14 578 365	10 557 137	-27.6
Kimyevi Maddeler ve Mamülleri	662 165	237 175	-64.2	14 578 365	10 557 137	-27.6
C. SANAYİ MAMÜLLERİ	2 188 655	7 945 697	+263	32 329 535	75 818 954	+134.5
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	1 995 517	7 483 834	+275	27 389 586	72 267 076	+163.8
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	2 564	-	-100	134 335	12 450	-90.7
Elektrik - Elektronik	4 782	-	-100	377 707	1 085 747	+187.5
Makine ve Aksamaları	2 462	339 763	+13 700	1 664 045	1 001 230	-39.8
Demir ve Demir Dışı Metaller	56 450	31 393	-44.4	699 393	408 767	-41.6
ÇELİK	-	3 423	-100	1 233 366	619 618	-49.8
ÇİMENTO CAM SERAMİK VE TOPRAK ÜRÜNLERİ	94 917	65 992	-30.5	534 812	319 022	-40.3
Değerli Maden ve Mücevherat	2 375	-	-100	10 984	6 171	-43.8
SAVUNMA VE HAVACILIK SANAYİİ	-	-	-100,00	-	5.692	-100,00
İKLİMLENDİRME SANAYİİ	29 455	21 292	-27.7	283 038	76 084	-73.1

Diğer Sanayi Ürünleri	134	-	-100	2 269	17 096	653.5
III. MADENCİLİK	-	37 069	-100	826 510	101 398	-87.7
A. MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	-	37 069	-100	826 510	101 398	-87.7
Maden ve Metaller	-	37 069	-100	826 510	101 398	-87.7
TOPLAM	4 325 105	9 996 958	+131.1	65 876 942	105 553 525	+60.2

(Kaynak: Güneydoğu Anadolu İhracatçıları Birliği, 2020: 7)

Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Aralık 2020 raporuna göre Adıyaman ili sanayi sektörü ihracatından Aralık 2020’de, bir önceki yılın Aralık ayına göre %161 daha fazla ihracat yapılmıştır. Tarım ve madencilik sektörlerinin 2020 Aralık ihracat değerleri 2019 yılı Aralık ayından daha fazla olmuş ve bu durum yıllık verilere de yansımıştır.

2019 yılında sanayi sektörü ihracatından 51 milyon dolar gelir elde edilirken aynı tarihler arasında ilin tarım sektörü ihracatından ise 14 milyon dolar gelir elde edilmiştir. 2020 yılında ise Adıyaman ili sanayi sektöründen 90 milyon dolar gelir elde edilirken bir önceki döneme göre %75 kâr elde edilmiştir. Aynı yıl tarım sektöründen ise 15 milyon dolar gelir elde edilerek bir önceki döneme göre %10 oranında kâr sağlanmıştır.

Maden ihracatı Adıyaman ekonomisine katkısı çok düşük düzeyde olup 2019 yılında 826 bin dolar gelir elde edilirken 2020 bir önceki döneme göre maden ihracatından %87 oranında gelir kaybıyla 100 binlik bir kazanç elde edilmiştir.

3.3.1. Hububat, Bakliyat, Yağlı tohumlar ve Mamulleri sektörü

Adıyaman ili ekonomisinde ihracat potansiyeli en yüksek sektörler ilin ekonomik yapısına da bağlı olarak tarıma dayalı ürünler oluşturmaktadır. İl ihracatında potansiyel sektörler olarak, tarım sektöründe hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri alt sektör grubu, tarım sektöründe en yüksek ihracat potansiyeli olan üründür. Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri sektörü 2019 yılında tarım sektörü toplam ihracatının %75.8’ini 2020 yılında ise %90.5’ini karşılamaktadır. Ayrıca sektör 2020 yılında bir önceki döneme göre %32 oranında daha fazla ihracat gerçekleştirmiştir.

3.3.2. Hazır Giyim Sektörü

Hazır giyim sektörü hem sanayi sektöründe hem de tüm sektörler içerisinde ihracat potansiyeli en yüksek sektördür. Hazır giyim sektörü ihracatı, 2014 yılında 180 milyon dolar değerinde gerçekleşirken 2015 yılında 100 milyon dolar daha artış göstererek 282 milyon dolar değerinde gerçekleşmiş ve il ihracatının %85'i hazır giyim sektöründen karşılanmıştır. Bu yıldan itibaren hazır giyim sektörü ihracatında azalma olmasına rağmen 2019 yılında hazır giyim sektörü, sanayi sektörü ihracatının %53'ünü karşılamaktadır. 2020 yılında ise bir önceki döneme göre %163 oranında ihracatta artış sağlanmış ve o yıl sanayi sektörü ihracatının %80'i hazır giyim sektöründen sağlanmıştır. Hazır giyim sektörü 2020 yılı toplam ihracatının yaklaşık %70'ini karşılamaktadır.

3.3.3.Kimyevi Ürünler ve Mamulleri Sektörü

Sanayi sektöründe ihracat potansiyeli en yüksek olan bir diğer alt sanayi kolu ise kimyevi ürünler ve mamulleri sektörüdür. Sektörde 2019 yılında 14,5 milyon dolar değerinde ihracat geliri elde edilirken bir sonraki dönem bu rakam 10,5 milyon dolar değerinde gelir elde edilmiştir. 2019 yılında bir önceki döneme göre %35 oranında daha fazla gelir elde edilirken 2020 yılında ise 2019 yılına göre %27 oranında daha az gelir elde edilmiştir. Sektörün son yıllarda ihracat performansı 10 milyon dolar üzerinde gerçekleşmesi, sektöre yoğunluk verilmesi halinde ilin ihracatına katkısının yüksek olacağını göstermektedir.

3.3.4.Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü

Adıyaman ili ihracat potansiyeli olan bir diğer sektör tekstil ve hammaddeleri ürün grubudur. Tarıma dayalı işlenmiş ürünler grubunun lokomotif sektörü olan tekstil ve hammaddeleri ürün grubunun en fazla ihracat geliri 2010 yılında 13 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tekstil ürünleri ihracatı son 10 yıllık dönemde bazı yıllar artış göstermesine rağmen genel anlamda azalma eğilimindedir. 2020 yılında gerçekleşen 3,7 milyon dolar ihracatla bir önceki döneme göre %13 oranında, 2010 yılına göre ise %70 oranında bir azalma olmasına rağmen sanayi sektöründe ihracatı en fazla olan üç ürün grubundan biridir. Bu durum tekstil ve hammaddeleri alt sektörünün il bazında ihracat potansiyeli olan sektörlerden biri yapmaktadır.

3.4. ADIYAMAN'IN İTHALAT VE İHRACATI ARASINDAKİ ORAN

Dış ticarete yaşanan gelişmeler hem iktisadi canlılık konusunda verdikleri bilgi ve birikim hem de iç ve dış ekonomik dengelerde meydana gelen değişiklikler nedeniyle açık ekonomilerde dikkatle takip edilmektedir. Bu amaçla kullanılan en önemli göstergelerden

biri ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bir ülkenin t yılındaki karşılama oranı şu şekilde tanımlanmaktadır: $Z_t = \frac{X_t}{M_t}$. Bu tanımda X_t ülkenin ihracatını, M_t ise ithalatını göstermektedir. İthalatın ne kadarının ihracat tarafından karşılandığını gösteren bu oran, gerek ülkeler arasındaki gerekse aynı ülkenin farklı zamanlardaki ticaret performansının karşılaştırılmasında fayda sağlamaktadır. (TCMB: 2015, 2).

Tablo 3.11. Türkiye İhracat-İthalat Rakamları Arasındaki Oran (1 000 \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	82 277 727	51
2001	31 334 216	41 399 083	-10 064 867	72 733 299	75.7
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	87 612 886	69.9
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	116 592 528	68.1
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	160 706 919	64.8
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	190 250 559	62.9
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	225 110 850	61.3
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	277 334 464	63.1
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	333 990 770	65.4

2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	243 071 034	72.5
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661 113	299 427 551	61.4
2011	134 906 869	240 841 676	-105 934 807	375 748 545	56
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083 404	389 006 877	64.5
2013	151 802 637	251 661 250	-99 858 613	403 463 887	60.3
2014	157 610 158	242 177 117	-84 566 959	399 787 275	65.1
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395 487	351 073 230	69.4
2016	142 529 584	198 618 235	-56 088 651	341 147 819	71.8
2017	156 992 940	233 799 651	-76 806 711	390 792 592	67.1
2018	167 920 613	223 047 094	-55 126 481	390 967 708	75.3
2019	171 464 945	202 704 320	-31 239 375	374 169 264	84.6
2020	169 646 391	219 516 247	-49 869 856	389 162 638	77.3

(Kaynak: TÜİK, 2021)

Türkiye'nin son 20 yılının ihracat ve ithalat rakamları temel alındığında ihracatın ithalatı karşılama oranı her yıl 100'den küçük olmuştur ve Türkiye'de dış ticaret açığı vardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı en düşük %51 oranıyla 2000 yılında olmuştur. Ancak 2001 yılında, dış ticaret açığı 10 milyar dolar ile en düşük seviyededir. Ayrıca bu dönem dış ticaret hacminin de 72.7 milyar dolarla en düşük seviyede olduğu dönemdir.

Dış ticaret açığının 105 milyar dolar ile en yüksek düzeye çıktığı 2011 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranı %56 olmuştur. Dış ticaretin dengeye en çok yaklaştığı 2019 yılında ise dış ticaret dengesinde 31.2 milyar dolar açık verilmiştir. Bu dönem ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %84.6 olmuştur.

Tablo 3.12. Adıyaman İli İhracat-İthalat Rakamlarının Karşılaştırılması (1 000 \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracat/İthalat %
2002	8 097	18 275	-10 178	26 372	44.3
2003	12 079	30 196	-18 117	42 275	40
2004	20 978	24 046	-3 068	45 024	87.2
2005	22 207	24 799	-2 592	47 006	89.5
2006	24 336	45 313	-20 977	69 649	53.7
2007	29 346	51 658	-22 312	81 004	56.8
2008	59 103	36 292	+22 811	95 395	162.8
2009	58 091	33 336	+24 755	91 427	174.2
2010	71 639	85 425	-13 786	157 064	83.9
2011	61 223	88 959	-27 736	150 182	68.8
2012	104 826	35 585	+69 241	141 411	294.6
2013	97 590	44 037	+53 553	141 627	221.6
2014	332 435	51 280	+280 615	383 715	648.3
2015	542 820	42 898	+499 922	585 718	1265
2016	338 329	51 820	+286 509	390 149	652
2017	131 623	89 088	+42 535	220 711	147
2018	80 398	41 835	+38 563	122 233	192
2019	59 311	38 773	+20 538	98 084	153
2020	88 468	67 091	+21 377	155 559	131

(Kaynak: TÜİK, 2021)

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen verilerle oluşturulan tablo 3.12'de Adıyaman ilinin ihracat ve ithalat rakamları karşılaştırıldığında 2002-2007 döneminde ithalat rakamları ihracat rakamlarından fazladır ve il bazında dış ticarete açık verilmiştir. Sonraki iki yıl ihracat ithalatı geçmiştir ve dış ticaret fazlası söz konusudur. 2010-2011 yıllarında ithalatın ihracattan fazla olmasından dolayı dış ticarete tekrar eksi hanelere dönmüştür. 2012-2020 yıllarında ihracat, ithalattan daha fazladır ve dış ticaret fazlası vardır. Bu durum ilin dış ticarete başarılı bir yol çizdiğini göstermektedir.

İl bazında dış ticaret açıklarının verildiği 2004 ve 2005 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranları 100'e en yakın oranlardır ve bu yıllar dış ticaretin, dengeye en çok yaklaştığı dönemlerdir. 2004 ve 2005 yıllarında ihracat ve ithalat arasındaki fark sırasıyla 3 milyon dolar ve 2.5 milyon dolar dış ticaret açığı ile sıfıra yani dengeye en yakın rakamlardır.

2010 yılında dış ticaret dengesi 13 milyon dolar açık vermiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 83 olmuştur. 2002 yılında ise dış ticaret dengesi 10 milyon dolar açık vermesine rağmen bu oran %44 olmuştur. Bunun nedeni 2002 yılının ihracatının ithalatına oranının, 2010 yılına göre daha düşük olmasıdır.

Dış ticaret hacminin ve ihracat-ithalat arasındaki farkın ve ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek olduğu 2014, 2015 ve 2016 yıllarında yüksek oranda dış ticaret fazlası vardır. Bu yıllar içerisinde 2015 yılı, %1265 oranıyla dış ticaret fazlasının en yüksek olduğu dönemdir.

3.5. TRC1'İN MİLLİ GELİRE KATKISI VE MİLLİ GELİRDEN ALDIĞI PAY

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan TRC1 Bölgesi Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinden oluşmaktadır. Bu bölümde TRC1 Bölgesi'nin, Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içerisindeki payı iktisadi faaliyet kollarına göre gösterilmiştir. Ayrıca ilin bölge GSYH'sına katkısı ve kişi başına düşen milli gelir de değerlendirilmiştir.

Tablo 3.13. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (1 000 TL)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC1-Türkiye Pay(%)	Adıyaman	Adıyaman-TRC1 Pay(%)
2004	54 365 145	1 032 850	1.9	338 442	32.8
2005	62 349 598	1 350 151	2.2	417 664	30.9
2006	64 415 593	1 484 143	2.3	395 370	26.6
2007	66 197 107	1 499 595	2.3	416 885	27.8

2008	74 451 345	1 367 281	1.8	427 648	31.3
2009	81 234 274	1 565 244	1.9	478 208	30.5
2010	104 703 635	2 290 246	2.2	668 629	29.2
2011	114 838 169	2 372 134	2.1	793 949	33.5
2012	121 692 893	2 567 898	2.1	779 103	30.3
2013	121 733 979	2 666 584	2.2	889 530	33.3
2014	134 744 489	2 808 388	2.1	1 006 405	35.8
2015	161 471 476	4 517 582	2.8	1 188 716	26.3
2016	161 330 969	4 197 188	2.6	1 297 253	30.9
2017	189 232 800	4 338 526	2.3	1 518 141	34.5
2018	217 107 229	6 686 709	3.1	2 076 853	31
2019	276 371 822	6 085 471	2.2	1 810 711	29.7
2020	337 160 051	8 061 781	2.4	2 496 140	31

(Kaynak: TÜİK, 2022)

TRC1 Bölgesi'nin, Türkiye tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyet kolu içerisindeki GSYH oranı 2008 yılı rakamlarına göre en düşük paya sahiptir (%1.8). Bölgenin GSYH içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl ise 2018 yılıdır (%3.1). Bir sonraki dönem bu oran %2.2'ye düşerken 2020 %2.4'e yükselmiş ve 8 milyon TL değerinde bir getiri sağlamıştır.

Adıyaman ilinin tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe en yüksek rakama ulaştığı yıl 2020 yılı olmasına rağmen bölge içerisindeki en yüksek paya sahip olduğu yıl 2014 yılıdır (%35.8). İlin bölge içerisinde GSYH oranının en düşük seviyeye indiği yıllar 2006 yılında %26.6 olmuş ve 2015 yılında bu oranında altında gerçekleşerek %26.3 olmuştur. Adıyaman ilinde, sektörler içerisinde tarım sektörü GSYH oranı en yüksek sektördür.

Tablo 3.14. Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (1 000 TL)

Yıllar	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
2004	736 843	452 037	190 639
2005	911 880	524 987	260 220
2006	1 115 111	488 478	230 066
2007	989 121	470 033	231 620

2008	825 500	448 110	159 093
2009	855 019	478 208	232 018
2010	1 061 296	556 119	281 575
2011	1 053 583	626 704	186 798
2012	1 155 858	596 088	207 492
2013	1 057 531	698 056	332 973
2014	1 016 463	720 128	269 148
2015	1 756 930	775 617	408 255
2016	1 540 698	824 019	295 509
2017	1 291 812	864 042	308 228
2018	2 001 204	1 056 357	335 166
2019	1 427 425	743 409	324 136
2020	1 667 554	885 950	305 984

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Tablo verileri değerlendirildiğinde, tarım sektöründe Gaziantep ilinin GSYH'sı Adıyaman ve Kilis illerinden daha fazla gerçekleşmiştir. 2006 yılında Gaziantep ilinin tarım sektörü GSYH'sı 1 milyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında GSYH üç il için de en yüksek düzeye çıkmıştır. Adıyaman ilinde bu yıl 1 milyon TL düzeyine ulaşan sektör GSYH'sı aynı yıl Kilis ilinde 335 bin TL değerinde gerçekleşmiştir. Gaziantep ilinde ise tarım sektörü GSYH'sı 2 milyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.15. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Sanayi (1 000 TL)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC1-Türkiye Pay(%)	Adıyaman	Adıyaman-TRC1 Pay(%)
2004	115 338 490	3 191 739	2.8	443 003	13.9
2005	134 067 263	3 472 762	2.6	497 519	14.3
2006	157 325 671	3 837 250	2.4	551 420	14.4
2007	174 288 856	4 097 366	2.3	594 699	14.5
2008	194 185 313	4 499 563	2.3	748 738	16.6
2009	185 464 765	4 329 446	2.3	663 972	15.3
2010	215 314 630	5 185 536	2.4	803 677	15.5
2011	276 995 906	7 175 759	2.6	1 015 056	14.1
2012	304 092 485	8 796 963	2.9	1 027 653	11.7

2013	358 534 638	10 754 383	3	1 145 434	10.6
2014	412 268 825	12 800 186	3.1	1 229 649	9.6
2015	463 828 953	15 242 442	3.3	1 399 416	9.2
2016	514 901 924	16 883 779	3.3	1 270 399	7.5
2017	646 827 256	20 977 115	3.2	1 534 767	7.3
2018	837 563 628	27 287 073	3.2	2 000 408	7.3
2019	942 677 396	32 804 730	3.5	2 744 552	8.4
2020	1 149 175 754	44 646 913	3.9	3 087 156	6.9

(Kaynak: TÜİK, 2022)

TRC1'in Türkiye sanayi sektöründe GSYH içerisindeki payı tarım faaliyet koluna oranla daha yüksek çıkmıştır. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde 2004-2009 yılları arasında TRC1'in sanayi sektöründe GSYH içindeki oranı azalan bir seyir göstermekte ve bu dönem en düşük seviyeye inmiştir (%2.3). Bu dönemden sonra bölge payı artış göstermeye başlamıştır. TRC1'in sanayi faaliyet kolunda GSYH içerisindeki payının en yüksek orana çıktığı yıl 2020 yılı olmuştur (%3.9).

Adıyaman ilinin sanayi sektöründe TRC1 Bölgesi içerisinde GSYH oranının en yüksek olduğu yıl 2008 yılıdır (%16.6). 2020 yılı ilin bölge içinde payının en düşük seviyeye indiği yıl (%6.9) olmuştur fakat değer olarak 3 milyon TL katkı sunarak en yüksek rakama ulaşmıştır. İlde sanayi sektörü GSYH bakımından tarım sektöründen sonra ikinci sıradadır.

Tablo 3.16. *Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Sanayi (1 000 TL)*

Yıllar	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
2004	3 631 908	701 138	39 143
2005	3 709 872	712 029	45 057
2006	3 808 066	723 409	48 309
2007	3 919 427	738 602	52 192
2008	3 825 645	812 353	58 218
2009	3 616 897	663 972	48 578
2010	3 998 759	703 948	59 132
2011	4 864 169	763 442	72 693
2012	5 950 221	719 149	80 751

2013	6 815 565	744 238	82 790
2014	7 635 363	727 130	83 172
2015	8 383 391	862 975	118 437
2016	8 646 354	749 524	154 571
2017	9 196 515	767 998	127 435
2018	9 495 934	765 860	126 810
2019	9 890 221	930 471	146 590
2020	11 750 958	942 549	194 896

(Kaynak: TÜİK, 2022)

İl düzeyinde sanayi sektörü GSYH verilerinin paylaşıldığı tablo değerlendirildiğinde, Gaziantep ilinin sektör GSYH'sı 2008 ve 2009 yılları dışında artış göstermiştir. İl sanayi GSYH'sı 2020 yılında 11.7 milyon TL değerinde gerçekleşmiş ve en yüksek düzeye çıkmıştır. Aynı yıl Adıyaman ilinde GSYH 940 bin TL değerinde, Kilis ilinde ise 195 bin TL değerinde en yüksek seviyelerdedir. Gaziantep ve Adıyaman illerinin sanayi sektörü GSYH'sı tarım ve hizmetler sektöründen daha fazladır. Adıyaman ilinde sadece 2016, 2017 ve 2018 yıllarında tarım sektörü GSYH'sı sanayi sektöründen daha fazla gerçekleşmiştir. Kilis ilinin sanayi sektör GSYH'sı tarım ve hizmetler sektöründen geridedir.

Tablo 3.17. Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Hizmetler (1 000 TL)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC1-Türkiye Pay(%)	Adıyaman	Adıyaman- TRC1 Pay(%)
2004	144 043 956	2 228 428	1.5	295 774	13.3
2005	165 201 785	2 611 910	1.6	340 668	13
2006	194 655 231	3 003 305	1.5	389 901	13
2007	214 512 761	3 337 988	1.5	435 165	13
2008	242 476 059	3 882 646	1.6	507 086	13.1
2009	222 185 437	3 442 823	1.5	457 819	13.3
2010	251 890 699	4 010 630	1.6	533 090	13.3
2011	307 778 263	4 830 759	1.6	662 053	13.7
2012	354 695 018	5 841 813	1.6	808 052	13.8
2013	404 195 339	6 848 868	1.7	869 984	12.7
2014	464 405 532	8 021 502	1.7	939 083	11.7

2015	528 454 782	8 971 944	1.7	1 079 494	12
2016	575 274 030	9 856 961	1.7	1 214 687	12.3
2017	710 311 466	11 983 119	1.7	1 436 976	12
2018	893 909 334	14 815 979	1.6	1 778 797	12
2019	1 053 674 748	17 261 346	1.6	2 069 018	12
2020	1 127 898 513	20 235 334	1.8	2 206 547	11

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Hizmetler sektöründe TRC1 Bölgesi'nin Türkiye GSYH'sına katkısı sanayi ve tarım sektörlerine oranla daha düşük seviyededir. Hizmetler sektöründe 2004, 2006, 2007 ve 2009 yılları, TRC1'in Türkiye GSYH içerisindeki payının en düşük seviyeye indiği yıllar olurken (%1.5), bu payın en yüksek orana ulaştığı yıl sanayi sektörüne benzer şekilde 2020 yılı olarak gerçekleşmiştir (%1.8). TRC1 Bölgesi'nde hizmetler sektörünün Türkiye GSYH içerisindeki payı sanayi ve tarım sektörlerinin gerisindedir.

Adıyaman ili sektörde bölge GSYH'sına 2012 yılında 800 bin TL değerinde bir katkı sağlamış ve bölge içerisinde en yüksek paya sahip olduğu orana ulaşmıştır (%13.8). 2020 yılında ise rakam olarak en fazla değere ulaşmasına rağmen bölge içerisindeki payı en düşük düzeydedir (%11).

Tablo 3.18. Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Hizmetler (1 000 TL)

Yıllar	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
2004	2 600 820	414 655	101 678
2005	2 937 299	458 655	113 854
2006	3 040 600	472 413	117 758
2007	3 247 996	506 538	124 862
2008	3 297 535	515 635	127 665
2009	2 875 428	457 819	109 575
2010	3 198 148	509 239	108 903
2011	3 525 741	583 638	128 014
2012	3 986 621	664 877	137 402
2013	4 411 886	666 759	155 650
2014	4 848 391	667 637	171 107
2015	5 044 748	717 640	187 009

2016	5 099 802	748 626	210 961
2017	5 592 016	798 133	228 787
2018	5 863 792	839 402	233 647
2019	5 968 128	848 780	198 117
2020	6 270 136	802 725	208 909

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Tablo verileri değerlendirildiğinde Gaziantep ili hizmetler sektörü 2020 yılında 6.2 milyon TL değerinde en yüksek düzeydeyken aynı yıl Adıyaman ve Kilis illeri de 800 bin TL ve 200 bin TL düzeylerinde en yüksek seviyeye çıkmıştır. Gaziantep'in GSYH'sı Adıyaman ve Kilis illerinin toplamından daha fazla getiri sağlamaktadır. Gaziantep ilinin hizmetler sektörü GSYH'sı sanayi sektöründen sonra tarım sektöründen ise önce gelmektedir. Kilis ilinde ise tarım sektöründen sonra hizmetler sektörü gelirken ilde sanayi sektörü bu iki sektöründe gerisindedir. Adıyaman ilinde ise sanayi sektörü lider sektör konumundadır. Sanayi sektörünü tarım sektörü izlemekte hizmetler sektörü ise bu iki sektörün gerisinde kalmaktadır.

Tablo 3.19. Cari Fiyatlarla Toplam GSYH (1 000 TL)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC1-Türkiye Pay(%)	Adıyaman	Adıyaman-TRC1 Pay(%)
2004	582 852 799	10 736 339	1.8	2 022 559	18.8
2005	680 275 847	12 388 435	1.8	2 364 280	19.1
2006	795 757 109	14 568 048	1.8	2 739 540	18.8
2007	887 714 414	15 983 553	1.8	3 046 049	19
2008	1 002 756 496	17 698 526	1.8	3 501 880	19.8
2009	1 006 372 482	17 608 282	1.7	3 455 743	19.6
2010	1 167 664 479	21 261 813	1.8	4 248 598	20
2011	1 404 927 615	26 317 750	1.9	5 175 418	19.6
2012	1 581 479 251	31 340 090	2	5 561 973	17.7
2013	1 823 427 315	37 866 644	2.1	6 327 521	16.7
2014	2 054 897 828	43 330 639	2.1	7 092 468	16.4
2015	2 350 941 343	51 479 021	2.2	8 050 681	15.6
2016	2 626 559 710	56 888 393	2.2	8 906 831	15.7
2017	3 133 704 267	68 066 833	2.2	10 365 992	15.2

2018	3 758 773 727	83 588 404	2.2	12 684 671	15.2
2019	4 317 786 909	95 216 982	2.2	14 258 556	15
2020	5 046 883 307	121 217 361	2.4	16 877 423	13.9

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Cari fiyatlarla toplam GSYH'nın paylaşıldığı tablo verileri incelendiğinde Türkiye'de GSYH 2004 yılında 500 milyon TL seviyelerindeyken 2020 yılına gelindiğinde 16 yılda 5 milyar TL seviyelerine yükseldiği görülmektedir. TRC1 Bölgesi 2020 yılındaki bu seviyeye 120 milyon TL değerinde bir katkı sunmuş ve %2.4 oranıyla en yüksek paya ulaşmıştır. TRC1'in payının en düşük oranda kaldığı yıllar ise %1.7 ile 2009 yılı olmasına rağmen değer olarak en düşük katkı 2004 yılında gerçekleşmiştir.

Adıyaman ilinin 2004 yılında 2 milyon TL olan GSYH'sı 2020 yılına gelindiğinde 16 milyon TL'yi aşmıştır. İlin bölge içerisindeki toplam GSYH oranı 2010 yılında %20 pay oranı ile en yüksek seviyededir. Bu dönemden sonra ilin bölge içerisindeki payı azalmaya başlamış ve 2020 yılında en düşük oranda gerçekleşmiştir (%13.9).

Tablo 3.20. Kişi Başı GSYH (1 000 TL)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
2004	8 622	5 084	5 798	3 512	4 104
2005	9 940	5 752	6 451	4 092	5 219
2006	11 484	6 633	7 451	4 724	5 603
2007	12 653	7 137	7 931	5 235	6 149
2008	14 113	7 729	8 485	5 997	6 169
2009	13 970	7 521	8 153	5 889	6 906
2010	15 964	8 898	9 514	7 205	8 610
2011	18 928	10 771	11 598	8 736	8 970
2012	21 037	12 558	13 802	9 354	10 113
2013	23 946	14 881	16 412	10 613	12 948
2014	26 624	16 710	18 482	11 870	13 462
2015	30 056	19 495	21 515	13 411	17 897
2016	33 131	21 145	23 298	14 683	18 963
2017	39 019	24 876	27 542	16 916	21 677

2018	46 172	30 108	33 416	20 466	25 113
2019	52 286	33 801	37 490	22 796	29 074
2020	60 525	42 423	47 607	26 812	35 517

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Kişi başı GSYH'nın verildiği tablo verilerine göre Türkiye'de 2004 yılında ortalama kişi başına düşen milli gelirin 8 bin TL seviyelerinde olduğu ve artarak yükseldiği sadece 2009 yılında küresel finansal krizinde etkisiyle nispi bir azalışın meydana geldiği tespit edilmiştir. 2019 yılında ortalama kişi başı milli gelir 50 bin TL barajını geçmiş, 2020'de ise 60 bin TL seviyelerine yükselmiştir.

TRC1 Bölgesi'nin ortalama GSYH'sı Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiş olup 2020 yılında 42 bin TL olmuştur. Gaziantep ilinin kişi başı milli geliri TRC1 Bölgesi'nin ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. İlin 2020 yılı milli geliri 47 bin TL'yi geçmiştir. Bölge içerisinde Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinin kişi başına düşen GSYH rakamları incelendiğinde en düşük paya sahip olan ilin Adıyaman ili olduğu anlaşılmıştır.

Kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki değişimler TL cinsinden değerlendirildiğinde Türkiye ile bölge ortalamalarında ve il düzeylerinde 2009 yılı haricinde sürekli bir artışın olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla dolar cinsinden değerlendirildiğindeki değişimler ise tablo 40'da gösterilmiştir.

Tablo 3.21. Kişi Başı GSYH (1 000 \$)

Yıllar	Türkiye	TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
2004	6 021	3 550	4 049	2 453	2 866
2005	7 376	4 268	4 787	3 036	3 872
2006	7 971	4 604	5 172	3 279	3 889
2007	9 735	5 491	6 102	4 028	4 731
2008	11 018	6 034	6 624	4 682	4 816
2009	9 044	4 869	5 278	3 813	4 471
2010	10 629	5 924	6 335	4 797	5 733
2011	11 289	6 424	6 917	5 210	5 350
2012	11 675	6 970	7 660	5 191	5 613
2013	12 582	7 819	8 624	5 576	6 803

2014	12 178	7 643	8 454	5 429	6 158
2015	11 085	7 190	7 935	4 946	6 601
2016	10 964	6 998	7 710	4 859	6 276
2017	10 696	6 819	7 550	4 637	5 942
2018	9 793	6 386	7 087	4 341	5 326
2019	9 208	5 952	6 602	4 014	5 120
2020	8 598	6 026	6 763	3 809	5 045

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Kişi başı GSYH'nın dolar cinsinden verildiği tablo verileri bir önceki tablo ile kıyaslandığında Türkiye'nin milli gelirinde 2008 yılına kadar olan artış 2009 yılında yaklaşık 2 bin dolar azalarak 9 bin dolar olmuştur. Bu yıldan itibaren 2013 yılına kadar tekrar bir artış söz konusudur. Bu yıl gerçekleşen 12.5 bin dolar seviyesindeki GSYH son yıllardaki en yüksek kişi başı milli gelirdir. Belirtilen dönemden sonra yedi yıl boyunca milli gelirde dolar cinsinden sürekli azalış olmuştur. Bu azalışlar neticesinde 2020 yılına gelindiğinde milli gelir 8.5 bin dolar seviyesine inmiştir.

TRC1 dolar cinsinden de Türkiye ortalamasının altında milli gelire sahiptir. Bölge milli geliri 2013 yılında 8 bin dolara yaklaşan ortalamayla en yüksek seviyeyi görmüştür. Gaziantep ili bölge ortalamasının üstüne çıkmış olmakla beraber aynı yıl 8.5 bin doların üstüne çıkarak en yüksek düzeyi görmüştür ayrıca il bölge illeri arasında en yüksek milli gelire sahip olan ildir. Adıyaman ili ise 5.5 bin dolarla 2013 yılında en yüksek düzeydeki milli gelire sahip olmakla beraber diğer tabloda da olduğu gibi dolar cinsinden de bölge illeri arasında en düşük milli gelire sahip il olmuştur.

Kişi başına düşen GSYH dolar cinsinden değerlendirildiğinde hem Türkiye ve TRC1 Bölgesi ortalamalarında hem de il düzeylerinde kişi başı GSYH'nın 2004- 2008 yılları arasında artarak devam devam ettiği 2009 yılındaki azalışın ardından 2010 yılı ile beraber 2013 yılına kadar tekrar artışa geçtiği görülmüştür. Bu dönemden sonra kişi başı GSYH tabloda gösterilen 2014-2020 dönemindeki yedi yıl boyunca sürekli azalış göstermiştir.

SONUÇ

Dış ticaret olgusu, ülkelerin uluslararası piyasalarda etkin bir şekilde rol almasını sağlayarak ticaretin küreselleşmesini sağlamaktadır. Dış ticaretle her ülke, ekonomisindeki iç piyasa dengesizliklerini gidererek ekonomilerinin kalkınmasını ve büyümesini hedeflemektedir. Böylece her ülke sanayi, tarım veya diğer sektörlerden iç piyasanın ihtiyaç duyduğu kadar malın fazlasını dışarıya ihraç ederek hazineye gelir sağlamakta, dış pazarda ise rekabet gücünü arttırmaktadır. Ülkeler kendi iç pazarında karşılayamadığı veya üretiminde sıkıntı yaşadığı ürünleri de ithal ederek iç pazar ihtiyacını giderebilmektedir.

Türkiye'nin de dış ticaretinin incelendiği çalışmada, ülkemizin dış ticaret dengesi Osmanlı Devleti'nin son yıllarından 1930'lu yıllara kadar açık vermiştir. Dünya ekonomik bunalımının yaşandığı yıllardan itibaren tüm dünyada mal arzı eksikliği dış piyasalara da yansımış ve ülkemiz ticarete 1950 yılına kadar dış ticarete genel olarak fazla vermiştir. Türkiye'nin ülkelere ihracatı, Osmanlının son zamanlarında günümüze kadar Almanya ve ABD başta olmak üzere genel olarak AB ülkelerine yapılmıştır. Türkiye en fazla ihracatı sanayi sektöründe gerçekleştirmekte ve sanayi sektörü içerisinde otomotiv endüstrisi en fazla paya sahip alt sektör kolu iken tarım sektöründe hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri en yüksek paya sahiptir.

Adıyaman ilinin ihracatının alt sektör bazında incelemek amacıyla yapılan araştırmada, Adıyaman ili tarım sektöründe; hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri tüm sektörler içinde ihracatı en fazla olan ikinci ürünken tarımsal ürün ihracatında ise geliri en fazla olan alt sektör olmuştur. Bu durum Türkiye'nin tarım ihracatı ile doğru orantılıdır.

Adıyaman ili sanayi sektörü ihracatında hazır giyim sektörü tüm sektörler içerisinde ihracat payı en fazla olan alt sektördür. Sanayi sektöründe, kimyevi ürünler ve tekstil ürünleri alt mal grupları da ihracat gelirleri içerisinde payı yüksek olan sektörlerdendir.

Adıyaman ili dış ticareti değerlendirildiğinde ihracatın dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2004-2015 yılları arasında ihracat genelde artarak devam etmiştir ve 2015 yılında 330 milyon dolar düzeyinde gerçekleşerek en yüksek seviyeye çıktığı bu yıldan sonra ihracatın azalmaya başladığı tespit edilmiştir. 2020 yılında ihracatın 100 milyon dolar düzeyinde gerçekleştiği ve bir önceki döneme göre artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Adıyaman ili tarım sektöründe hububat mamulleri ürün grubu önemli gelir sağlarken yaş sebze meyve ve özellikle badem üretiminin ihracatının yapılamaması, bademin il ihracat rakamlarına yansımaması Adıyaman ili için büyük bir eksikliktir. Adıyaman'ın

badem üretimi alanında Türkiye sıralamasında ilk sırada olması ve Türkiye içinde üretimdeki payının %20 oranında olması ilin badem ihracatının yapılabilmesi için büyük fırsattır. Bu potansiyelin değerlendirilmesi için organize bir şekilde hareket edilmeli, ihracat yapacak firmalar kurulmalı ve dış ticarete uzmanlaşma sağlanmalıdır.

Hazır giyim, tekstil ürünleri gibi imalat sanayinde katma değeri düşük ürünlerin üretimi ve ihracatı ilin, ülke dış ticaretine katkısının düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle markalaşmaya önem verilmeli ve bu konuda gerekli adımlar atılmalıdır. Bu ürünler il ihracatında potansiyeli yüksek olan ürünlerdir fakat bu ürünlerin hammadde olarak satılması yerine işlenmesi ve markalaşmanın geliştirilmesi ile katma değeri yüksek olan moda ürünleriyle rekabetinin gerçekleştirilmesi daha yararlı olacaktır.

Adıyaman ili ihracatında özellikle sanayi sektöründe otomotiv endüstrisi gibi ülke ihracatında en fazla ihracat geliri sağlanan, katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminin ve ihracatının yapılamaması büyük bir eksikliklerdir. İlde yapılacak teşvik ve yatırım planları ve hedefleriyle hem istihdamın artırılması hem de ilin ülke dış ticaretine katkısının yükselmesi önemli bir hedef olmalıdır. Ayrıca çelik, elektrik sektörleri de geliştirilmelidir. Adıyaman ilinde özellikle köylere yakın dağlık bölgelerde mermer çıkarılmakta fakat bu mermerlerin büyük çoğunluğu hammadde olarak blok mermer şeklinde kamyonlarla limanlara taşınmaktadır. Özellikle Mersin limanına taşınan blok mermerler buradan Çin ve Hindistan ülkelerine ihraç edilmektedir. Ocakları işleten firma sahiplerinin işletmeleri genel olarak Diyarbakır ve Elazığ illerinde olduğundan geri kalan az miktardaki mermerlerde bu illere taşınmakta ve oradan ihracatı gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla Adıyaman ili mermeri dışarıya ihraç edememekte ve mermer ihracatını, ihracat rakamlarına yansıtamamaktadır. Adıyaman ilinde bu mermerlerin en azından Diyarbakır ve Elazığ'da kurulan işletmeler gibi işleneceği fabrikalar kurulursa il ekonomisine önemli değer katacaktır.

Adıyaman ili turizm çeşitliliği bakımından zengin bir kenttir. Pek çok kültüre ev sahipliği yapmış tarihi bir kenttir. Burada tarihi ve turistik yerlerin korunması ve çekicilik için buralarda etkinlik ve faaliyetlerin artırılması amaçlanabilir.

Adıyaman'ın ve TRC1 Bölgesi'nin Türkiye GSYH'sına katkısı düşük oranlarda kalmıştır ve istenilen düzeyde değildir. Kişi başına düşen milli gelir TRC1'de Türkiye ortalamasının altında kalırken Adıyaman ili de kişi başı milli gelirden bölge ortalamasının altında kalmıştır ayrıca bölge içerisindeki iller arasında milli geliri en düşük düzeyde kalan il konumundadır.

Adıyaman ili çevresindeki büyük şehirlerin arasında küçük il konumundadır. Bu bakımdan rekabet gücü diğer illerle karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır. Adıyaman ili özellikle komşu il konumundaki Gaziantep ili gibi gelişerek ve sanayileşerek ülke ekonomisine en yüksek katkıyı veren ilk 10 il arasına girmeyi bir hedef haline getirmelidir. Bu bakımdan dünya pazarında katma değeri yüksek olan ürünlerin takibi yapılarak, üretimi ve ihracatı için gerekli koşulların oluşturulması ana amaç haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (37), 191-221.
- Adıyaman Valiliği, “Adıyaman İli İthalatı Sektörlere Göre Dağılımı”, <http://www.adiyaman.gov.tr/ekonomik-durumu>, (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- Adıyaman Valiliği, “Adıyaman İli Ekonomik Durumu”, <http://www.adiyaman.gov.tr/ekonomik-durumu>, (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- Apaydın, F. (2018). “GAP’ın Önemi ve Bölgesel Kalkınmada Adıyaman’ın Yeri”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (79), 425-447.
- Arslan, R. (2010). “XIX. Yüzyılda Adıyaman’da Sosyo-Ekonomik Yapı”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (26), 1-14.
- Aslan M., Ulum T., Türkmenler H. (2021). “Adıyaman İlinin Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme”. Fırat University Journal of Engineering, 33 (1), 263-274.
- Aytekin, B. (2009). “Adıyaman İlinin Kalkınmasında Öncü Sektörler ve Yerel Dinamikler”. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytekin, B. (2018). “Emek Yoğun Sanayileşmenin (EYS) Sürdürülebilirliği Sorunu: Adıyaman İli Örneği”. International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), 4 (19), 372-378.
- Bakırcı, M. (2012). “Adıyaman’da İmalat Sanayinin Gelişimi ve Yapısı”. Türk Coğrafya Dergisi, (59), 45-58.
- Bocutoğlu, E. (2016). İktisadi Düşünce Tarihi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Dadak, M.T., Gül, M. (2012). “Mermer Kenti Adıyaman Projesi”: Adıyaman İli Mermer Sektörü Araştırma Raporu. Adıyaman: Kalkınma Projeleri Akademisi Derneği.
- Dinler, Z. (2015). İktisada Giriş. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Duman, P. (2017). “Tekstil Sektöründe Kümelenme: Adıyaman’da Bir Alan Çalışması”. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, A. (2017). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erkan B., Şentürk M., Akbaş Y.E. (2012). “Bingöl İlinin Türkiye’nin İhracat ve GSYH’sına Katkısının Alt Sektörler İtibarıyla İncelenmesi”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (21), 107-126.
- Fırat, E. (2009). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği”. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9 (17), 501-524.
- GAİB, “2019-2020 Yıllarına Ait Adıyaman İli İhracat Raporu”, <https://www.gaib.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html?sayfa=2>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Hafizoğlu, S. (2020). 2002-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Seçili İllerin Dış Ticaret Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İKA, “Badem Hedef Pazarlama Analizi”, <https://www.ika.org.tr/dokumanflipbook/badem-hedef-pazar-analizi/576>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- Kanca, O. C. (2012). “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (19), 47-63.
- Karakayalı, H. (2009). Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi. Manisa: Emek Matbaacılık.

- Koç, Y. (2018). Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü.
- Kurnaz, T. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mundan, D., Avcı M., Memiş H., Avcı L. (2017). “Hayvancılık Sektörünün Kalkınma ve Sanayileşme Açısından Değerlendirilmesi: Adıyaman İli Örneği”. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 9 (17), 237-244.
- Özçelik, O. (2021). Ekonomik Entegrasyonlar Teorisi Işığında Türkiye’nin Dış Ticareti ve Çin Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü.
- Özdemir, Ü., Yiğit, K.G., Oral, M. (2016). “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”. Doğu Coğrafya Dergisi, 21 (35), 149-174.
- Özkoç, O. (2019). Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, N. (2012). Dış Ticaret Kuram ve Politika Uygulama. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Soylu, O. B. (2020). “Türkiye Ekonomisinde Covid-19’un Sektörel Etkileri”. Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi, 7 (6), 169-185.
- Şahin, H. (2016). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022). Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi.

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli 2021 Tarla Ürünleri Verileri”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli 2021 Meyve Üretim Verileri”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli 2021 Sebze Üretim Verileri”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli Hayvan Yetiştiriciliği Verileri”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•Tarım ve Orman Bakanlığı, “Adıyaman İli Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi İşletme Sayısı”, Adıyaman Tarımsal Yatırım Rehberi, 2022,
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/adiyaman.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

•TCMB. (2015). Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Üzerine Ampirik Bir Analiz. Ankara: TCMB.

- TİM, “Adıyaman İlinin Gelişmiş Ekonomiye Sahip 10 Ülkeye İhracatı”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- TİM, “Adıyaman İli İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- TİM, “Adıyaman İli Sanayi ve Madencilik Sektörlerinin İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- TİM, “Adıyaman İli Tarım Sektörü İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- TİM, “Adıyaman İlinin Alt Sektörler Bazında İhracat Performansı”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- TİM, “GAİB Yıllık İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- TİM, “GAİB İl Bazında 2016-2020 Dönemi İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- TİM, “GAB İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- TİM, “Türkiye’nin İhracat Rakamlarında Adıyaman İlinin Payı”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- TİM, “Türkiye 2000-2020 Dönemi İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- TİM, “Türkiye 2016-2020 Dönemi Sektörel Bazda İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

- TİM, “Türkiye 2020 Yılı İhracatında İlk 20 Ülke”,
<https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- Tonus, Ö. (2007). “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”.
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (17), 193-214.
- TÜİK, “Adıyaman İli İhracat-İthalat Rakamlarının Karşılaştırılması”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- TÜİK, “Adıyaman İli İthalat Rakamları”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- TÜİK, “Türkiye İhracat-İthalat Rakamları Arasındaki Oran”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 21.05.2021).
- TÜİK, “Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 09.03.2022).
- TÜİK, “Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Sanayi”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- TÜİK, “Cari Fiyatlarla Bölgesel GSYH Hizmetler”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 27.03.2022).
- TÜİK, “Cari Fiyatlarla Toplam GSYH”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 03.04.2022).

•TÜİK, “Cari Fiyatlarla Kişi Başı GSYH (TL)”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 08.04.2022).

•TÜİK, “Cari Fiyatlarla Kişi Başı GSYH (\$)”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 10.04.2022).

•TÜİK, “Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 15.04.2022).

•TÜİK, “Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Sanayi”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 15.04.2022).

• TÜİK, “Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle İl Bazında GSYH Hizmetler”,
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>,
(Erişim Tarihi: 15.04.2022).

•Ukav, İ. (2017). “Adıyaman İlinin Dış Ticaret Yapısı”. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (25), 391-419.

•Ukav, İ. (2014). “Adıyaman İlinde Kırsal Turizm Potansiyeli ve Geliştirme Fırsatları”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (51), 15-33.